

Narodni heroji

ANTONČIĆ Mate MILAN — VELEBIT

Rođen je 2. oktobra 1918. u Gospiću, Hrvatska. Mladost je proveo u siromašnoj radničkoj porodici u Gospiću, gdje je pored osnovne škole završio i četiri razreda gimnazije. Pošto zbog materijalnih razloga nije mogao da nastavi školovanje u gimnaziji, roditelji su ga uputili u podoficirsku školu Jugoslovenske vojske, koju je s uspjehom završio. Nakon toga službovao je u Skoplju kao rukovodilac administracije artiljerijske baterije. Tu je došao u dodir s naprednom omladinom i radničkim pokretom.

Da bi onemogućio šikaniranje i proganjanje komunista koji su služili vojsku u njegovoj bateriji, tajno je uništavao dokumenta koja je za njima slala policija iz njihovih mjesta stanovanja. A 1939. odbio je da sa svojim vodom puca u demonstrante koji su na skopskim ulicama protestovali protiv okupacije Albanije od strane fašističke Italije. Zbog toga je bio uhapšen i nakon puštanja iz zatvora premješten u Kraljevo. Tu se povezuje s naprednim radnicima iz fabrike vagona i uključuje u rad njihovog sportskog društva »Železničar«.

Prilikom kapitulacije Jugoslovenske vojske, aprila 1941. Nijemci su ga dva puta zarobljavali, ali je oba puta uspio pobjeći i vratiti se u Kraljevo. Čim su počele pripreme za oružani ustanak, Velebit se opredjeljuje za oružanu borbu protiv okupatora; po direktivi Partije, odlazi na planinu Goč, gdje se pridružuje tamošnjoj grupi partizana i učestvuje u prvim oružanim akcijama na području Kraljeva. Već tada je zapažen kao hrabar i odlučan borac.

Među mnogim borcima koji su se pred kraj 1941. povukli iz Srbije u Sandžak a zatim u Bosnu bio je i Velebit. I kad je formirana 1. proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada, 22. decembra 1941, postavljen

je za komandira Čete pratećih oruđa, zatim je bio zamjenik komandanta 4. kraljevačke, te komandant 5. beogradskog bataljona.

U svim velikim borbama koje je 1. proleterska brigada vodila na području Bosne, Hercegovine i Crne Gore, Velebit je stalno ispoljavao ličnu hrabrost, a kao komandant smjelost, odlučnost, vještinu i upornost u komandovanju. Prilikom napada na Teslić, na Novu 1943. godinu, kad je uspjeh bio doveden u pitanje, ponovo je na čelu bataljona jurnuo u grad, zarobio topove, a zatim lično gađajući iz streljačkog stroja pomogao u zauzimanju utvrđenih zgrada i granatama iz topa lično uništio oklopni voz. Time je omogućio drugim jedinicama, koje su tada napadale na grad, da ga lakše osvoje i dođu do velikog plijena. U napadu na Šujicu decembra 1943. bio je ranjen.

U proljeće 1944. postavljen je za komandanta 1. brigade 6. ličke proleterske divizije. Njom je uspješno komandovao u toku borbi i marševa od Drvara do Srbije, zatim u razbijanju četnika u Srbiji, oslobođenju Valjeva i Beograda. Poslije oslobođenja Beograda primio je dužnost komandanta artiljerije 6. ličke proleterske divizije, a zatim i njene artiljerijske brigade. I na toj dužnosti umio je da se nađe u pravo vrijeme i na pravom mjestu, da ličnim primerom ohrabri i podstakne na izvršenje zadatka. Tako je krajem aprila 1945. kad su njemačke snage protivnapadom bile ugrozile artiljerijsku brigadu i pozadinu 6. ličke proleterske divizije, kod Kreštelovca, uspješno organizovao odbranu pješadijskim oružjem, nanio velike gubitke Nijemcima i odbio njihov napad.

Poslije oslobođenja završio je Višu vojnu akademiju u SSSR-u i Višu vojnu akademiju JNA. Obavljao je visoke vojne dužnosti u štabu korpusa, Armije i u Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu. Danas je general-potpukovnik.

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

BLAŽEVIĆ Juraja JAKOV

Rođen je 24. marta 1912. godine u Bužimu, opština Gospić, Hrvatska. Otac mu je biougar. Gimnaziju je završio u Gospiću a 1936. je diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Još u gimnaziji pristupio je revolucionarnom radničkom pokretu, gdje je 1928. primljen u KPJ, u sedamnaestoj godini. Na fakultetu je aktivno radio u studentskom naprednom pokretu učestvujući istovremeno u gotovo svim političkim akcijama zagrebačke partijske organizacije. Zbog revolucionarnog političkog rada bio je proganjan od zagrebačke policije i izvođen pred zagrebački Sudbeni sto i Državni sud za zaštitu države u Beogradu. Zbog komunističkog djelovanja 1931. proveo je šest mjeseci u zatvoru.

Po odsluženju Jugoslovenske vojske Jakov se vratio u Zagreb, gdje je rukovodio partijskom tehnikom Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku. Ali već poslije godinu dana, po zadatku Partije, odlazi u Gospić, gdje kao advokatski pripravnik radi sve do početka rata. U Gospiću okuplja oko sebe napredne radnike i inteligenciju, naročito omladinu i čak i iz gospićke gimnazije i učiteljske škole i veoma aktivno i predano radi na stvaranju i organizacionom jačanju partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a i širenju komunističkih ideja, ne samo u Gospiću već i na području čitave Like. Zbog toga je bio u stalnom sukobu s organima vlasti, popovima, policijom i žandarmerijom, koja je na njega neprekidno motrila.

Član je pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku.

Na prvoj okružnoj konferenciji ličkih komunista, održanoj u ljeto 1940. na Plitvičkim jezerima, Jakov je izabran za sekretara tada obrazovanog Okružnog komiteta KPH za Liku a na V zemaljskoj konferenciji KPJ (19—23. oktobar 1940) u Zagrebu za člana CK KPJ. Svojim revolucionarnim radom postao je jedan od najistaknutijih komunista koji je odlučujuće uticao na stvaranje partijskih organizacija i razvoj radničkog revolucionarnog pokreta u Lici. Veoma mnogo doprinio je osposobljavanju i pripremi partijskih organizacija i kadrova za narodnooslobodilačku borbu i revoluciju.

Po okupaciji zemlje Jakov se svom snagom bacio na organizovanje oružanog ustanka u Lici. Neumorno raskrinkava politiku talijanskih okupatora i suštinu i smisao stvaranja Nezavisne Države Hrvatske, nastojeći da što šire narodne mase okupi oko linije Partije. Pod njegovim neposrednim rukovodstvom u augustu 1941. od boraca s područja gospićkog kotara obrazovan je gerilski bataljon »Velebit«, koji je u jesen te godine prerastao u 1. lički NOP odred »Velebit«. On odlučujuće utiče i na formiranje ostalih partizanskih jedinica u Lici, obrazovanje organa nove revolucionarne vlasti, na stvaranje masovnih antifašističkih organizacija omladine i žena, odnosno jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta. Posebno se zalaže za stvaranje bratstva i jedinstva između srpskog i hrvatskog naroda.

Na drugoj okružnoj partijskoj konferenciji maja 1942, ponovo je izabran za sekretara, OK KPH za Liku. Znajući ko je glavni organizator ustanka i oružane borbe u Lici, talijanski Tribunale militare di guera osudio ga je 27. marta 1943. godine na smrt u kontumaciji. U toku rata bio je vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Od drugog zasjedanja ZAVNOH-a, oktobra 1943, kao član Izvršnog odbora rukovodio je Sudsko-pravnim odjelom ZAVNOH-a.

Poslije rata obavljao je niz visokih funkcija u državnim i partijskim organima. Bio je javni tužilac Narodne Republike Hrvatske, ministar trgovine i snabdevanja i ministar za državne nabavke u vladi FNRJ, potpredsjednik i predsjednik Savjeta za privredu u Vladi NRH, predsjednik Izvršnog vijeća Sabora Hrvatske, član i potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća, predsjednik Sabora Hrvatske i predsjednik Savezne privredne komore. Bio je zastupnik u Saboru Hrvatske i poslanik u Saveznoj skupštini. Član je Predsjedništva SSRNH i član Savezne konferencije SSRNJ. Biran je na svim kongresima za člana CK KPH i člana CK KPJ. Član je Izvršnog komiteta CK SKH i član Predsjedništva CK SKJ. Član je Savjeta Federacije i rezervni general-major JNA. Predsjednik Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske. Penzioner.

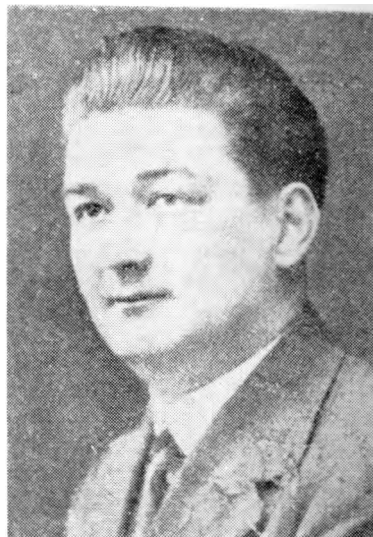
Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više visokih odlikovanja.

Za narodnog heroja proglašen je 27. septembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

BUDAK Karla DIVKO

Rođen je 24. februara 1897. u Karlobagu, Hrvatska. Poslije završene osnovne škole u rodnom mjestu gimnaziju je učio u Sušaku a trgovačku školu u Ljubljani. Prvi svjetski imperijalistički rat koji je, pored ostalog, odnio veliki broj ljudskih života, snažan odjek i uticaj ideja velike oktobarske socijalističke revolucije, napredna literatura, političko bespravlje, eksploatacija radničke klase i revolucionarno vrenje odmah poslije rata — uticali su da je Divko 1919. odlučno pristupio revolucionarnom radničkom pokretu. Po prirodi veoma živ i energičan, posebno dobar propagandist, s neuništivim optimizmom i smislom za sva politička i društvena pitanja, istakao se živom političkom aktivnošću pred prve parlamentarne izbore 1920. za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Slijedeće 1921. godine postao je član KPJ i od tada posvetio joj je sav svoj život.

Od 1927. do 1932. živio je u Perušiću, gdje je otvorio malu trgovačku radnju koju su nazvali »partijski dućan«. Za to vrijeme rukovodio je ilegalnim partijskim radom u tom mjestu i snažno uticao na stvaranje i rad partijskih organizacija u čitavoj Lici, a naročito u Gospiću i u Hrvatskom primorju. Dobro je poznao specifične ličke prilike. Pošto se kompromitovao kod policije, prelazi u Zagreb, gdje nastavlja revolucionarni rad, naročito u sindikalnom pokretu: Savezu privatnih namještenika i u Savezu bankarskih činovnika. Godine 1934. primljen je za člana Mjesnog komiteta KPJ u Zagrebu. Slijedeće godine prešao je u ilegalnost. Zbog mogućnosti da bude uhapšen, 1936. odlazi po zadatku Partije, u inostranstvo. Zadržavao se u Pragu i Parizu, gdje je radio na organizovanju pružanja pomoći borbi španskog naroda protiv fašizma.

Odmah poslije povratka u zemlju 1939. Divko je bio uhapšen i poslije tri mjeseca mučenja i maltretiranja pušten iz istražnog zatvora. Nakon toga, i pored opasnosti da ponovo bude uhapšen, nastavio je još upornije da partijski djeluje u Zagrebu. Neposredno pred napad sila osovine na Jugoslaviju, uhapsila ga je, 31. marta 1941. zajedno sa većom grupom komunista i revolucionara, Mačekova i šubašićeva policija, i zatvorila u logor u Kerestincu. Ne mireći se sa sudbinom, bio je jedan od organizatora bjegstva iz logora. U likvidaciji i razoružavanju stražara ispoljio je veliku hrabrost i snalažljivost. Na žalost, ustaše su ga brzo uhvatile i streljale 14. jula 1941. u Kerestincu, u vrijeme kada je tek trebalo da počne prava borba, za koju je dugo pripremao partijske organizacije i njihove kadrove.

U znak priznanja za njegov revolucionarni rad u radničkom pokretu i Partiji, proglašen je 24. jula 1953. za narodnog heroja.

Todor RADOSEVIĆ

BUTORAC Karla ANKA

Rođena je 27. augusta 1903. u Donjem Pažarištu, zapadna Lika, Hrvatska, u siromašnoj porodici. Provela je teško djetinjstvo u mukotrpnom radu čuvajući stada. Poslije prvog svjetskog rata, kao nepismena čobanica, pošla je u svijet da traži zaradu. Najprije se zaposlila u Sisku u Magazinu trgovinskog i transportnog d. d. preduzeća za promet starih krpa. Tu je pristupila i klasnom sindikalnom pokretu. Brzo se uključila u revolucionarnu borbu, savlađujući i pismenost, tako da je već maja 1923. godine izabrana za blagajnika sindikalne podružnice Nezavisnih sindikata u poduzeću.

Od 1925. godine je na radu u Zagrebu, izučava krojački zanat, te postaje švelja u Domaćoj tvornici rublja. Ovdje, Anka postaje zapaženi sindikalni i partijski radnik. Od 1926. godine je član KPJ. Te godine radi i u Mjesnom komitetu Crvene pomoći, koja je

imala razgranatu mrežu organizacija u cijelom gradu; ona obavlja dužnost blagajnika u tom komitetu. Od proljeća 1927. je član uprave Saveza radništva odjevnice industrije i obrta Zagreba, da bi ubrzo bila izabrana i u upravu Saveza ovoga sindikata za cijelu zemlju. U to vrijeme član je Izvršnog odbora Mjesnog sindikalnog vijeća Zagreba. Na Plenumu Mjesnog sindikalnog vijeća (17. X 1927), na kome su, nakon referata Josipa Broza, razmatrani problemi zajedničke borbe i »razvijanja bratstva na djelu između zagrebačkog i beogradskog proletarijata«, imala je referat o organizovanju radnika; izabrana je za člana Komisije za rad među ženama (zajedno sa Ivanom Krndeljom i Josipom Brozom).

Tokom svoga rada u Zagrebu upoznala se i postala vjeran drug i saborac Blagoja Parovića, istaknutog revolucionara, kasnijeg člana Politbiroa CK KPJ, koji je poginuo u Španiji kao predstavnik KPJ i komesar 13. internacionalne brigade (jula 1937).

Zbog revolucionarnog rada bila je stalno proganjana i više puta hapšena. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature, prilikom masovnog hapšenja komunista u Zagrebu, aprila 1929. godine, bila je uhapšena i Anka Butorac. Bila je podvrgnuta strahovitom mučenju u doba kada je policija, bez sudskog procesa, ubijala uhapšene komuniste i umorila takve heroje i istaknute funkcionere Partije kao Đuru Đakovića, Paju Marganovića, Nikolu Hećimovića i druge. Uprkos svirepom i sistematskom mučenju, Anka policiji ništa nije priznala.

U policijskom i sudskom zatvoru, uz osudu na godinu dana robije, provela je 15 mjeseci, da bi, zatim, bila internirana u rodni kraj; odatle je uspjela da pobjegne, najprije u ilegalnost, pa u inostranstvo.

Krajem 1930. godine Pratija ju je poslala u SSSR, gdje se u to vrijeme nalazio i njen muž. Početkom 1932. rodila je ćerku Maju (koja danas kao doktor biologije radi u Beogradu).

Iako narušenog zdravlja, sa teškim posljedicama policijske torture, Anka je u SSSR-u nastavila školovanje.

Poslije završenog četvorogodišnjeg školovanja na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada, krajem 1935. ponovo je poslata na ilegalni partijski rad u domovinu. Najprije je radila u Sisku, a zatim u Čakovcu i Varaždinu. Kao sindikalni funkcioner, u Čakovcu u proljeće 1936. organizuje sindikalnu školu. Kada su se u to vrijeme zaoštrili odnosi između radnika i uprave tekstilnog poduzeća »Tivar« u Varaždinu, Partija je Anku poslala da pomogne partijskoj i sindikalnoj organizaciji. Bila je glavni organizator velikog štrajka u poduzeću »Tivar«, u kome je učestvovalo cjelokupno radništvo (oko 2.300). Taj šestonedjeljni štrajk, u kome je Partija uspjela da obezbijedi podršku seljaka iz okoline Varaždina, bio je podstrek tekstilnim radnicima u snažnim akcijama koje su uskoro vodili gotovo po cijeloj zemlji. Pod neposrednim uticajem Anke Butorac Parović istakli su svoje zahtjev i radnici tvornice svile u Čakovcu, koji su također tih dana izveli uspješan štrajk.

Sredinom aprila 1937. godine bila je uhapšena u Nevesinju, u rodnom mjestu Blagoja Parovića (gdje se privremeno nalazila), i sprovedena u žandarmerijsku komandu, a zatim u Okružno tužilaštvo u Petrinji. Pošto je provela tri mjeseca u zatvoru, početkom juna oslobođena je, s obzirom da je odbila sva policijska terećenja.

Početkom augusta 1937. na Osnivačkom kongresu KP Hrvatske, na Titov prijedlog, izabrana je u CK KPH. Od tada se njena revolucionarna aktivnost odvijala mahom u Zagrebu. Pored rada u sindikatima radila je na otpremanju dobrovoljaca u republikansku Špniju. Početkom aprila 1938, kada je i sama krenula u Španiju, bila je uhapšena na granici kod Rakeka. Tada je, »zbog pokušaja ilegalnog prelaska granice«, ponovo odležala nekoliko mjeseci u zatvoru.

Nakon pokretanja lista »Ženski svijet«, početkom 1939. koji je Partija izdavala radi unapređenja rada i prosvječivanja žena, Anka sarađuje u njemu, da bi prilikom obnavljanja ovog lista, pošto je bio jedno vrijeme zabranjen, postala i član redakcije (početkom 1940). Zajedno sa Jovicom Markovićem i Stipom Ugarkovićem bila je u štabu za organizaciju prvomajskih demonstracija u Zagrebu 1940. godine, koje su veoma uspješno sprovedene: učestvovalo je preko devedeset procenata zaposlenih. Kada su je tada sa grupom demonstranata policijske snage opkolile i zatvorile u dvorište jedne zgrade, radnici su jurišem razbili policijski obruč, oslobodili Anku i ostale opkoljene.

Ponovo je uhapšena kada je policija upala na sjednicu CK KPH, 10. augusta 1940. godine, održanoj neposredno uoči održavanja Prve Konferencije KP Hrvatske. Tada je, sa nekoliko članova CK, bačena u koncentracioni logor u Lepoglavi, tu je dočekala i okupaciju zemlje. Mačekova policija je sve zatvorenike predala ustašama, koji su ih zatim prebacivali iz logora u logor, podvrgavajući ih svirepim mučenjima i likvidaciji. Najprije su prebačeni u gospički logor, koji su ustaše osnovale za hrvatske komuniste, Srbe i Jevreje, zatim u Jastrebarsko, augusta 1941, a dva mjeseca kasnije u koncentracioni logor »Danica« u Koprivnici. Poslije neuspjelog organiziranja njihovog bjekstva iz logora u Gospiću i Jastrebarskom, uspjeli su da ih oslobode komunisti iz Koprivnice, 26. decembra 1941. godine.

Nakon bjekstva iz zatvora, Anka se prebacila najprije u Zagreb, gdje je

boravila oko 20 dana, a poslije uspostavljene veze sa partizanima pošla je u Banijski odred. Na putu za oslobođenu teritoriju grupa ilegalaca sišla je na željezničkoj stanici Blinjski Kut, odakle su ih vodeći po grupama odveli u Staro Selo, a zatim u Veliko Krčevo. Pošto nisu mogli odmah nastaviti put u partizanski odred, tu su se zadržali do slijedeće noći. Sutradan u zoru ustaše su opkolile kuće u kojima su bili smješteni; u nastaloj borbi Anka je bila teško ranjena u nogu i zarobljena. Odatle je prebačena u ustaški logor u Kostajnicu. Od nje nisu ništa doznali; čak ni ime, osim onog koje je bilo na njenim lažnim ispravama, kao nepoznate konobarice. Tri dana poslije zarobljavanja umrla je u kostajničkoj bolnici, 22. januara 1942. godine.

Za narodnog heroja proglašena je 14. decembra 1949. godine.

Dr Pero DAMJANOVIĆ

DIMIĆ Todora NADA

Rođena je 6. septembra 1923. u Divosclu, kod Gospića, Hrvatska. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Osnovnu školu je završila u Gospiću, a četiri razreda gimnazije i prvi razred trgovačke akademije u Zemunu. U 15-oj godini, 1938. postala je član SKOJ-a. Od tada aktivno učestvuje u borbama napredne omladine Beograda. Nada je 1940. i u demonstracijama protiv Stojadinovićeve režima na Košutnjaku. Te godine postala je i član KPJ.

Kao član literarnog udruženja »Branko Radičević«, zbog članka koji je napisala protiv direktora škole kao progonitelja studenata ljevičara bila je uhapšena i zatvorena. I pored teških udaraca koje je primila u zatvoru, nikoga nije odala. Nakon petnaest dana puštena je iz zatvora, ali joj je zabranjeno školovanje u svim školama Jugoslavije. Godinu dana ilegalno živi i radi

u Zemunu. Zatim odlazi svome bratu Bogdanu u Sisak. Tu radi kao frizerska radnica, nastavljajući svoj revolucionarni rad.

Mlada revolucionarka Dimić već u junu 1941. je u prvom partizanskom odredu u Brezovici kraj Siska. Ona obavlja teške i odgovorne zadatke. U grad ulazi odjevena u odjeću seljanke sa kantama za mlijeko, a iz grada iznosi šapirograf, pisaću mašinu i drugi materijal. Učestvuje u diverzantskim akcijama na pruzi Zagreb—Sisak. U šumi Šikara rukovodi tehnikom OK KPH Sisak na umnožavanju propagandnog materijala, koji preko napredne omladine širi gradom i okolinom. U julu 1941. kada su prekinute veze između partijskih organizacija grada i odreda, hrabra Ličanka, već zapazena po junaštvu i smjelosti, dobiva zadatak da uspostavi prekinutu

vezu. Odlazi u grad preobučena u muško odijelo, ali su je na nasipu Save prepoznali ustaški agenti i uhapsili. U sisačkom zatvoru je strašno mučena; kako ništa nije htjela da prizna, prebacuju je iz Siska u zagrebački zatvor. Na putu do Zagreba Nada je ispila veliku količinu nekog lijeka pokušavajući da se ubije. Isprebijanu i iscrpljenu odveli su je u bolnicu (danas bolnica »Josip Kajfeš«), odakle je uz pomoć zagrebačke partijske organizacije dr Slavke Očko, Milke Jovanović i Ružice Turković uspjela pobjeći na Kordun, u Petrovu goru. Tu dobiva zadatak da ode u Karlovac i da radi s karlovačkom partijskom organizacijom i članom CK KPH.

Kao član OK SKOJ-a za Kordun u okupiranom Karlovcu, pod imenom Milka i Anka Vunek, Žuta, odvažna, hrabra i iznad svega konspirativna, izvršava razne specijalne zadatke. Posjećuje partijske javke, prenosi materijal i lijekove, prima na vezu one koji iz Zagreba i Karlovca preko Dubrava odlaze u partizane, održava neprekidne veze s partizanskim odredima Korduna i prebacuje sakupljeno oružje, municiju i odjeću u Petrovu goru.

Nada je 21. oktobra 1941. postala i član Okružnog komiteta KPH za Karlovac. Ona nekoliko puta odlazi u Petrovu goru i ponovo se vraća u grad. Toj hrabroj djevojci pripada posebna uloga u organizaciji upada grupe od 25 partizana iz Petrove gore u Karlovac, 17. novembra 1941. Ona je razradila čitav plan spasavanja sekretara Mjesnog komiteta KPH za Karlovac Marijana Čavića-Grge, narodnog heroja. Njeno pismo upućeno u Petrovu goru s nizom detalja bilo je putokaz partijskoj grupi u izvođenju akcije.

U ruke ustaške policije pala je na zadatku 3. decembra 1941. u Karlovcu. Toga dana nekoliko puta išla je iz grada u predgrađe Dubovac, odvođeći ljude u partizane na Kordun. Na zahtjev da se legitimira Nada je iz torbice izvukla revolver i ubila ustaškog agenta Ivana Boršića a drugog ranila. U momentu kada joj je pištolj zatajio, uhvatili su je drugi agenti. Zatvorena je najprije u Karlovcu a onda u zatvoru na Savskoj cesti u Zagrebu. U njenim je dokumentima pisalo: Ankica Vinek. To je sve što je policija od nje saznala. I onda kad su joj ustaški agenti pekli tabane i dlanove, čupali nokte, devetnaestogodišnja partizanka je odgovarala grobnom tišinom. U zatvoru je služila primjerom. Februara 1942. odvedena je na svoj posljednji put u Staru Gradišku. Tu je i dalje mučena i mrcvarena od izvježbanog ustaškog zločinca Ljube Miloša. Njen primjer junaštva i izdržljivosti šapatom je prenošen po zatvorskim ćelijama. Pričalo se s divljenjem o nepoznatoj prkosnoj i lijepoj djevojci, koju ni najsvirepije muke nisu mogle pokolebati. Izubijanu, krvavu i bolesnu od pjegavca, ustaše su je zvjerski umorile 17. marta 1942. godine.

Tekstilna fabrika u Zagrebu nosi danas ime »Nada Dimić«.

Za narodnog heroja proglašena je 7. jula 1951. godine.

Dr Đuro ZATEZALO

Rođen je 3. novembra 1920. u Bukovcu, opština Gospić, Hrvatska. Potiče iz siromašne seljačke porodice. Do aprilskog rata 1941. bavio se zemljoradnjom u selu i povremeno išao na sezonske radove po našoj zemlji. U političkom pogledu pripadao je levom krilu Hrvatske seljačke stranke i posebno se isticao kao protivnik frankovaca, a zatim i ustaša poslije stvaranja Nezavisne Države Hrvatske.

Kao napredan omladinac Bracija je krajem 1941. stupio u partizanski odred »Ljubovo«. Gotovo u isto vrijeme primljen je za člana KPJ. A kada je od pomenutog odreda i novih boraca ubrzo, krajem te godine, formiran Korenički bataljon »Ognjen Priča«, postao je borac u njegovoj 2. četi. Već u prvim borbama protiv Talijana oko Korenice (Titove Korenice) skrenuo je pažnju na sebe kao hrabar i neustrašiv borac.

Naročito se istakao prilikom napada na talijansku posadu u Donjem Lapcu, 27. februara 1942. godine. Četa u kojoj se nalazio napadala je od Oraovca preko brisanog prostora, na tri utvrđene zgrade u mjestu, u kojima se nalazila talijanska komanda. Ne obazirući se na snažnu vatru iz talijanskog streljačkog naoružanja i na žrtve koje su padale oko njega, Bracija je nezadrživo jurišao i među prvima upao u rov koji su Talijani bili iskopali oko mjesta. Nadirući dalje, bombama je likvidirao jedan bunker, a potom jurnuo u utvrđenu zgradu, likvidirao dio posade i zaplenio radio-stanicu. Zarobljeni talijanski oficiri govorili su poslije da ih je ovakva hrabrost zadivila i uplašila.

Slijedećeg mjeseca, prilikom napada partizanskih snaga na talijansku posadu u Srbu, Bracija se ponovo ističe svojom hrabrošću i smjelošću. Poslije više ponovljenih napada, kada se postavilo pitanje zauzimanja školske zgrade u kojoj su se Talijani bili posebno utvrdili formirana je jurišna grupa od dobrovoljaca iz 2. čete bataljona »Ognjen Priča«. Trebalo je da grupa, uz podršku jednog topa sa svega 5 granata, na juriš bombama zauzme zgradu. Među prvima za bombaša se javio i Bracija. Grupa je uporno nastojala da zauzme školu, ali zbog snažnog otpora Talijana iz škole i pušcane i mitraljeske vatre iz susjednih zgrada nije u tome uspjela. Iako su se morali povući, bombaši su pokazali osvjedočenu hrabrost, a tri među njima bila su ranjena.

I u drugim borbama u kojima je učestvovao bataljon »Ognjen Priča« Bracija je služio za primjer u pogledu hrabrosti i drugarstva. Nikad se nije obazirao na opasnost, posebno kad je trebalo iz borbe iznijeti ranjenog druga.

Po zadatku OK KPH za Liku, u ljeto 1942. prebačen je iz bataljona »Ognjen Priča« u Kosinje, gdje se tada radilo na formiranju Kosinjskog bataljona »Matija Gubec« i 4. ličkog NOP odreda. I kad je formiran pomenuti

bataljon, Bracija je postavljen za političkog komesara njegove 2. čete. Ne samo u četi već i na terenu aktivno je politički radio, naročito među hrvatskim življem, radi njegovog jačeg aktiviranja u NOB i stvaranja bratstva i jedinstva između srpskog i hrvatskog naroda u tom dijelu Like. Neustrašivim držanjem u borbi i živom rječju podsticao je borce na besprekorno izvršavanje svih zadataka. Kao primjer za ugled, sa visokim borbеним i moralnim kvalitetima, bio je cijenjen i voljen od svih svojih saboraca

Po odluci OK KPH za Liku, 1943. povučen je iz vojne jedinice i postavljen za sekretara Kotarskog komiteta KPH za kotar Perušić. Na novoj dužnosti, kao i u vojnoj jedinici, sve zadatke izvršavao je s puno partijske odgovornosti, uporno i odlučno. Početkom 1944. upućen je na partijski kurs koji se održavao u Topuskom. Vraćajući se s kursa, poginuo je nesretnim slučajem, 26. februara 1944, na putu između Velike Kladuše i Slunja.

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine.

Todor RADOSEVIĆ

JAVORINA Milana SAVKA SAŠA

Rođena je 4. augusta 1918. godine u Studencima, Perušić, Gospić, Hrvatska. Bila je četvrto dijete u porodici penzionera. U kući je dobila patriotsko vaspitanje, pošto je Sašin otac bio jugoslovenski orijentiran čovjek. Osnovnu školu pohađala je u Studencima i završila je 1930. godine. Kao đak putnik svakodnevno je pješačila više od sedam kilometara do škole. Gimnaziju je učila u Gospiću i Zagrebu; završila je šest razreda 1935. godine, a zatim je došla u Beograd i upisala se u srednju medicinsku školu. Živjela je u internatu. Za vrijeme školovanja upoznala se s drugaricama koje su pripadale komunističkom pokretu. Čitala je beletristiku socijalne sadržine, posebno je zavoljela Maksima Gorkog i Džeka Londona; upoznavala se i sa marksističkom literaturom. Još kao đak medicinske škole

bila je prvi put uhapšena sa grupom učenica škole 1937. godine i oko mjesec dana zadržana u Glavnjači. Zajedno s drugovima borila se protiv skoro vojničkog režima u školi. Posjećivala je među ženama radnicama na Čukarici, objašnjavala im položaj žena, osnovnog pokreta i u radu stručnog udruženja medicinaru, školu je završila 1938. godine i odmah se zaposlila u dječje obdanište radničke komore, u kome je radila do kraja 1939. godine. Kao član stručnog udruženja radila je među ženama radnicama na Čukarici, objašnjavala im položaj žena, osnove zdravstvenog vaspitanja, i si. U to vrijeme je Saša član sindikata privatnih namještenika i Udruženja zdravstvenih radnika. Krajem 1939. go-

dine, ne želeći da postane član Jugorasa, mijenja mjesto službe i prelazi na Medicinski fakultet, na kliniku za kožno-venerične bolesti. Ponovo je uhapšena sredinom februara 1940. godine i mjesec dana zadržana u Glavnjači. Pred policijom se držala dobro, ništa nije priznala. Poslije tog hapšenja, aprila 1940. godine, Saša je bila primljena u KPJ. Poslije formiranja partijske ćelije zdravstvenih radnika na sektoru kliničke bolnice, Saša je postala njen sekretar. U ćeliji su prorađivali partijski materijal, prikupljali Narodnu pomoć, organizovali kurseve prve pomoći, obezbjeđivali predavače, uspostavljali kontakte sa zdravstvenim radnicima u Beogradu. Saša je bila organizator tog rada; držala je predavanja i održavala vezu sa školom medicinskih sestara.

Poslije bombardovanja Beograda 6. aprila 1941. godine Saša se uključila u pripreme pokreta otpora i ustanka. Bila je član Gradskog odbora Narodne pomoći, koji je 1941. godine prerastao u ilegalni Gradski odbor nacionalnog oslobođenja. U tom odboru radila je na obezbeđenju stanova za ilegalce, sakupljanju sanitetskog materijala, odijela i drugih sredstava za partizanske odrede. Pored toga, ukazivala je pomoć zarobljenicima, radila na organizaciji kurseva prve pomoći i aktivno sudjelovala u svim akcijama Partije u Beogradu. Početkom septembra 1941. godine morala je otići iz okupiranog Beograda u partizanski odred. Od 10. oktobra 1941. do 6. februara 1943. godine nalazila se u Rasinskom partizanskom odredu. Najprije je bila borac, a zatim rukovodilac saniteta odreda i politički komesar čete. Učestvovala je u svim bitkama koje je vodio odred na Blaču, Šiljegovcu, Ribarskoj Banji i u drugim borbama. U borbama pokazala je hrabrost i odlučnost. Bila je voljena kao prisan i iskren drug, blizak svakom borcu. U Rasinskom odredu dobila je i ime Saša, a borci su je zvali Sašenjka. Bila je krajem 1942. godine određena za delegata žena Srbije na I kongresu AFŽ, zbog čega je decembra mjeseca bila povučena iz odreda. Zbog pokidanih veza nije uspjela da ode na Kongres. Poslije dolaska u Srbiju delegata Vrhovnog štaba Svetozara Vukmanovića Tempa bila su izvršena kadrovska pomjeranja, Saša dobija zadatak da ide na Kosovo. Od 6. februara do 13. maja 1943. godine putovala je u Crnu Travu preko Toplice, Pasjače, Kukavice i Morave. Zatim se vratila na Jablanicu, odakle je bila prebačena na Kosovo. Putovala je preobučena u albansku nošnju. Na Kosovu je postala član Oblasnog komiteta KPJ, u kome je bila zadužena za rad sa omladinom i ženama, sve do oktobra 1943. godine. Tog mjeseca s grupom makedonskih i kosovskih partizana odlazi na teren Kumanova i Vranja, gdje je februara 1944. godine bio formiran Kosovski odred, a maja mjeseca Kosovska brigada. Sada je bila komesar u odredu i u brigadi. Bila je zadužena za politički rad u jedinici i na terenu, na povezivanju s Kosovom, izvlačenju boraca sa Kosova. Kao komesar brigade Saša učestvuje u svim borbama; u bici s bugarskim okupatorskim jedinicama, februara 1944. godine, na Biljači, bila je ranjena. Poslije ozdravljenja, s brigadom polazi put do Kozjaka; uz put brigada razbija četnike, probijajući se ka Jegejskoj Makedoniji do Kukuš-planine. Taj put je trajao 25 dana, tokom kojih je brigada vodila tridesetak borbi. U svim tim borbama Saša je pokazala vanrednu izdržljivost, odvažnost i požrtvovanje. Mogla je i da nosi puškomitraljez, vodi ranjenika, moralno podržava drugove. Jula 1944. godine Saša prelazi u 8. srpsku brigadu 22. srpske divizije, u kojoj je bila politički komesar brigade. Učestvovala je u oslobođenju Vranja,

Vladičinog Hana, Grdelice, Vlasotinca, Niša, Prištine, Vučitrna, Kosovske Mitrovice, Novog Pazara, Sjenice. Dana 28. decembra 1944. godine došla je u oslobođeni Beograd na četvoromjesečni kurs u partijsku školu za rukovodioce iz brigada i divizija. Prijavila se PK KPJ za Srbiju i bila je zadržana na partijskom radu u Beogradu. Postala je sekretar Rajonskog komiteta I rajona, učestvovala je marta 1945. godine u radu I beogradske partijske konferencije. Zatim je prešla na teren Trećeg rejona za sekretara RK, gdje je radila do septembra mjeseca. Kao delegat beogradske partijske organizacije učestvovala je u radu Osnivačkog kongresa KP Srbije.

Krajem 1945. i početkom 1946. godine pohađala je i s odličnim uspjehom završila tromjesečni kurs na višoj partijskoj školi »Đuro Đaković«. Po nalogu CK KPJ Srbije 1946. godine odlazi u Bor i Zaječar, bila je sekretar Sreskog komiteta Bora i član Okružnog komiteta KPJ, odgovorna za rad sa ženama. Godine 1947. vraća se u Beograd, pošto je njen drug bio iz Bora premješten u Beograd. Radi u Kadrovskoj upravi CK KPJ Srbije kao pomoćnik, a do 1950. godine kao načelnik Odjeljenja za privredne kadrove u Kadrovskoj upravi CK; kasnije, do 1951. godine, radi kao instruktor CK KPJ Srbije u instruktorskoj upravi CK. Od 1951. do 1953. godine pohađa i odlično završava Višu partijsku školu »Đuro Đaković«. Januara 1953. godine, poslije premještaja njenog druga za direktora Fabrike kablova u izgradnji u Svetozarevu, postaje sekretar Sreskog komiteta SKJ u Svetozarevu, gdje ostaje do septembra 1955. godine. Ponovo se vraća u Beograd i radi kao načelnik Odjeljenja za zaštitu djece u Ministarstvu zdravlja i socijalne politike Saveznog izvršnog vijeća. U to vrijeme Saša je član političkog aktiva CK SKJ Srbije, član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNOR-a, Saveznog i Republičkog odbora Saveza društva žena Jugoslavije, član Savjeta Medicinskog fakulteta. Od 1960. godine je predsjednik Centralnog odbora sindikata zdravstvenih radnika Jugoslavije i član Saveznog vijeća sindikata Jugoslavije. Godine 1964. izabrana je za sekretara Saveznog odbora SUBNOR-a. Na toj dužnosti ostaje do kraja 1969. godine, kada odlazi u penziju. Aktivan je društveno-politički radnik, član je Konferencije Mjesne zajednice i Sekretarijata Mjesne konferencije SKJ, kao i Gradske konferencije Socijalističkog saveza Beograd i Savjeta Beogradskog univerziteta. Od 1975. godine Saša je član Savjeta Republike Srbije i političkog aktiva CK SKJ Srbije.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više drugih odlikovanja.

Za narodnog heroja proglašena je 9. oktobra 1953. godine.

Nada JOVANOVIĆ

KORICA Ilije STEVAN — LOLA

Rođen je 6. marta 1916. godine u Mogoriću, opština Gospić, Hrvatska. Kao sin siromašnih zemljoradnika nije mogao da završi ni osnovnu školu u selu već samo jedan razred. U 15-toj godini bio je prisiljen da napusti selo i krene u svijet u potragu za poslom i hljebom. Radio je razne fizičke poslove po mnogim mjestima u Jugoslaviji; najviše se zadržavao u Beogradu, gdje ga je zatekla kapitulacija Jugoslovenske vojske.

Iz porušenog i bombardovanog Beograda vratio se kući u Mogorić. Odazivajući se pozivu KPJ za oružani ustanak, stupa u seosku Mogoričku četvu, koja je ušla u sastav 1. bataljona 1. ličkog NOP odreda »Velebit«. A kad je od probranih boraca iz pomenutog odreda 17. novembra 1941. formirana Jurišna četa, i Lola se nalazio u njenom stroju, i to u početku kao jedini

njen puškomitraljezac. Svojom neobičnom hrabrošću i smjelošću isticao se u svakoj borbi koju je vodila njegova četa, tako da je brzo postao poznat u čitavoj Lici kao junak.

Svoj puškomitraljez Lola je besprekorno održavao u ispravnom stanju, tako da je u svako doba bio spreman za dejstvo. U napadu na Talijane u Ploči, zatim na željezničku stanicu Raduč, a naročito prilikom odbijanja napada na selo Raduč januara 1942. Lola se ističe svojom odlučnošću i borbenošću. S istom energijom bori se i protiv četnika na području Metka. Vatra iz njegovog puškomitraljeza oslonac je čitave odbrane Jurišne čete i drugih jedinica na Pločanskom klanecu koje su u drugoj polovini marta 1942. sprečavale prodor jakih talijanskih jedinica iz Ličkog polja ka Udbini. A prilikom odbijanja napada talijanskih snaga iz Udbine na selo Srednju Goru, 4. IV iste godine, Lolin puškomitraljez nanio im je najviše gubitaka. Pet dana kasnije, kad je Jurišna četa napala talijanski logor u Tušicama, njegov puškomitraljez je preciznom i ubitačnom vatrom unosio paniku među talijanske vojnike i veliki broj ih pokosio.

Posebno se istakao 12. aprila 1942, kada su njegova četa i dijelovi 1. ličkog NOP odreda »Velebit« odbili napad veoma jakih talijanskih snaga na njegovo rodno selo Mogorić. Uprkos snažnoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri, Lola je sa svog vatrenog položaja neustrašivo tukao talijanske vojnike, nanoseći im velike gubitke, rešen da samo preko njega mrtvog mogu preći rijeku Jadovu i upasti u selo. A kad su partizanske jedinice prešle u protivnapad još upornije i odlučnije ih je tukao, goneći ih daleko od sela.

Početkom juna 1942. kada su ličke partizanske jedinice vodile oštre borbe kod Plitvičkih jezera sa talijanskim i ustaškim snagama, Lolina četa, sada u sastavu bataljona »Pekiša Vuksan«, postavila je zasjedu kod sela Jezerca i iznenadnim napadom nanijela velike gubitke ustaškom bataljonu koji je tuda naišao. Međutim, pošto su se sredile, ustaše su prešli u protivnapad,

i kako su bile brojno nadmoćniji primorali su četu na povlačenje. Lola je svojim puškomitraljezom štitio njeno povlačenje — i tom prilikom 6. aprila 1942, sa još pet drugova poginuo. Prije toga bio je ranjen na sedam mjesta, ali nije htio da napusti položaj. Za svoje drugove dao je najdragocjenije — život, i na taj način omogućio im da se izvuku iz borbe bez većih gubitaka.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIC

KUPREŠANIN Nikole MILAN

Rođen je 7. oktobra 1911. u selu Medak, opština Gospić, Hrvatska. Potiče iz zemljoradničke porodice. Osnovnu školu završio je u selu gdje je rođen, a gimnaziju u Gospiću. Školu rezervnih vojnih starešina završio je u Nišu. Do aprilskog rata službovao je u Čazmi i Virovitici kao državni činovnik finansijske struke. Poslije kapitulacije Jugoslavenske vojske i hapšenja u Virovitici vratio se pred ustanak u svoj rodni kraj.

Poziv KPJ za oružanu borbu prihvatio je s oduševljenjem i odmah se uključio u aktivan rad na pripremama za oružani ustanak na području gospićkog sreza. Početkom augusta 1941. rukovodi napadom ustaničkih snaga na ustaško-žandarmerijsku posadu u selu Medak, već tada se ističe kao hrabar borac i umješšan komandant. Nakon toga, po zadatku OK KPH za Liku, najviše se angažuje u radu na stvaranju čvrstih vojnih jedinica od ustaničkih snaga. I kada je na vojno političkom savjetovanju u Metku 15. 8. 1941. donešena odluka da se od boraca s područja gospićkog kotara formira gerilski bataljon »Velebit« Milan je izabran za njegovog komandanta. Kao predstavnik gospićkog kotara učestvovao je na savjetovanju vojnih delegata gerilskih odreda s područja Like i Bosanske krajine, 31. augusta 1941. u Drvaru i na sastanku vojno-političkih delegata ličkih partizanskih odreda, održanom 21. septembra 1941. godine na Kamenskom na Plješivici, kojom prilikom su donešene značajne odluke za dalji razvoj oružane borbe u Lici i Bosanskoj krajini i formirana jedinstvena vojna komanda za Liku i izabran štab.

Kada je u oktobru 1941. na području gospićkog kotara gerilski bataljon »Velebit« preimenovan i preformiran u 1. lički NOP odred »Velebit« sa četiri bataljona jačine 2.000 boraca, Milan je ostao njegov komandant.

U to vrijeme primljen je i za člana KPJ. Pod njegovom komandom odred adekvatnim vojnim, organizacionim i političkim mjerama sve više izrasta u snažnu borbenu jedinicu i krajem 1941. i početkom 1942. uspješno sprečavao ispade Talijana, ustaša i četnika na oslobođenu teritoriju i rušio

ličku željezničku prugu na dijelu između Gospića i Gračaca. U decembru 1941. upućen je na partijski kurs pri OK KPH za Liku, koji se održavao u Trnavcu, i kad su krajem decembra te godine talijanske snage prodrle od Vrhovina ka Korenici (Titova Korenica), dočeka ih je s grupom kursista u Šijanovom klancu, i tom prilikom bio ranjen. U toku ljeta 1942. godine komanduje privremenom borbenom grupom nazvanom kombinovani odred, koji je dejstvovao u zapadnoj Lici, s posebnim vojničkim i političkim zadatkom, da jača angažovanje hrvatskog življa iz tog dijela Like u NOB.

Septembra 1942. kada je Glavni štab Hrvatske formirao 9. partizansku brigadu Hrvatske (3. lička), Milan je postavljen za njenog komandanta. Krajem tog mjeseca on je s brigadom razbio četnike u Raduču, a nekoliko dana kasnije i ustaše u Ribniku, a zatim oslobodio Brušane i Lički Novi. Bili su to značajni uspjesi tek formirane brigade i njenog komandanta, na kojima im je čestitao Glavni štab Hrvatske. Nakon toga Milan je nastavio da reda sve nove i nove uspjehe s brigadom: razbio je četnički puk »Vožd Karađorđe« na području Gračaca, kada je poginuo i komandant puka vojvoda Like Stanisavljević i zamjenik četničkog vojvode popa Đujića pop Savatije i time je stvarno skršena kičma četništva na tom prostoru, a zatim se po naredjenju Vrhovnog štaba prebacio na sektor Bosanskog Grahova, gdje je brigada u toku novembra dejstvovala pod komandom Štaba 2. proleterske divizije. Po povratku u Liku, u decembru 1942., uspješno napada neprijateljske posade između Gračaca i Lovinca. U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi vodi veoma oštre i uporne borbe s daleko nadmoćnijim talijanskim snagama na Pločanskom klancu i kod Gornjeg Lapca (Zuleševica). Upornom odbranom na frontu, povremenim protivnapadima i zabacivanjem dijela snaga u pozadinu, neprijatelju su naneseni ozbiljni gubici i onemogućen brz prodor na oslobođenu teritoriju Like i izvršenje zacrtanog talijanskog plana 4-te ofanzive. U svim tim borbama Milan se pokazao kao veoma vješt i neustrašiv komandant, a njegova je zasluga i to što je brigada od Glavnog štaba Hrvatske tada dobila naziv udarna.

Krajem marta 1943. kao iskusan i vješt komandant, Milan je postavljen za načelnika štaba 1. korpusa NOV Hrvatske. U to vrijeme (krajem marta i početkom aprila) komandovao je privremenom operativnom grupom »Gacka« i sa njom postigao značajne uspjehe u Gackoj dolini. Kao sposoban i vješt starješina pokazao se i na dužnosti komandanta Štaba kninskog operativnog sektora i kao komandant novoformirane 19. sjevernodalmatinske divizije (11. oktobra 1943.), a zatim i kao načelnik Štaba 8. dalmatinskog korpusa, naročito u borbama za konačno oslobođenje Dalmacije kada je poslije pogibije komandanta druga Četkovića, do odlaska u SSSR bio v. d. komandant korpusa. Koncem 1944. godine otišao je u SSSR, gdje je završio devetomjesečni kurs u Višoj vojnoj akademiji »Vorošilov«.

Poslije rata završio je Kurs operatike pri Višoj vojnoj akademiji JNA. Bio je šef Vojne misije JNA u Albaniji, komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu i načelnik pozadine JNA, zamjenik državnog sekretara za vojnu privredu. Penzionisan je u činu general-pukovnika.

Za narodnog heroja proglašen je 23. jula 1952. godine.

Vršio je i razne društveno političke funkcije. Bio je član CK SKH, član brigadnog, divizijskog i korpuskog komiteta, član opunomoćstva CKJ za

JNA od oslobođenja do penzionisanja. Učestvovao na svim poslijeratnim kongresima SKJ i SKH kao delegat ili gost. Bio zastupnik u Saboru i poslanik u Saveznoj skupštini, član Konferencije SSRN Hrvatske i Jugoslavije. Član republičkog i saveznog savjeta NO i predsjedništva SUBNOR-a Hrvatske i predsjednik Republičkog odbora SRVS Hrvatske, član je Savjeta federacije.

Todor RADOŠEVIĆ

NOVKOVIĆ Jovana MOMČILO

Rođen je 7. septembra 1916. u Pavlovcu, opština Gospić, Hrvatska. Potiče iz zemljoradničke porodice. Poslije osnovne škole završio je Stručnu podoficirsku školu Ratne mornarice. Aprilski rat 1941. zatekao ga je u činu narednika. Nakon aprilskog rata vratio se u rodno selo i na poziv KPJ uključio se u rad na pripremama za ustanak. Početkom augusta 1941. u grupi ustanika koja je napadala ustaše u selu Medak nalazio se i Momčilo: već tada se istakao svojom hrabrošću. Istog mjeseca stupio je u gerilski bataljon »Velebit«, koji je kasnije prerastao u 1. lički NOP odred »Velebit«. Kao delegat gospićkog kotara učestvovao je u radu konferencije vojnih delegata partizanskih odreda Like, održanoj 21. septembra 1941. na Kamenskom, na planini Plješivici, gdje su pretresana pitanja koja su bila od velikog značaja za dalji razvoj ustanka u Lici.

Odlukom OK KPH za Liku Momčilo je krajem oktobra 1941. postavljen za komandira čete u selu Smiljanu; a kad je ova ubrzo rasformirana, bio je zamjenik komandira, a zatim i komandir Jurišne čete 1. ličkog NOP odreda »Velebit«. Novembra 1941. primljen je za člana KPJ.

Hrabrošću i umješnošću u komandovanju posebno se istakao kad je 12. aprila 1942. s Jurišnom četom i drugim dijelovima 1. bataljona 1. ličkog NOP odreda odbio napad jakih talijanskih snaga na Mogorič i nanio im velike gubitke.

Sredinom aprila 1942. Momčilo je postavljen za komandanta bataljona »Pekiša Vuksan«, koji je tada formiran. Smjelo i odlučno vodio ga je iz okršaja u okršaj oko Gospića, Udbine, Plitvičkih jezera, na Kordunu, oko Brinja i Perušića, sve do septembra te godine, kada je postavljen za zamjenika komandanta novoformirane 9. partizanske brigade Hrvatske (kasnije 3. lička). Zbog svoje osvjedočene hrabrosti, brige o borcima i drugarstva, cijenjen je i voljen od svih boraca. U toku IV neprijateljske ofanzive vješto

se odbacuje sa dva bataljona brigade u pozadinu neprijatelja i kod Lovinca sačekuje dva ustaška bataljona i nanosi im velike gubitke.

Od marta 1943. komanduje 3. ličkom brigadom. Najveći uspjeh sa njom postigao je u aprilu u bojevima u Gackoj dolini, kada je brigada zarobila velik broj neprijateljskih vojnika i zaplijenila veću količinu oružja, zbog čega je bila pohvaljena. Kao komandant brigade ispoljio je visoke vojničke kvalitete: umješnost u komandovanju, upornost, samoinicijativu, hrabrost i odlučnost.

Januara 1944. postavljen je na dužnost operativnog oficira u Operativnom štabu za Liku, a zatim je bio komandant 1. brigade 35. ličke divizije, da bi u junu te godine postao načelnik Štaba 35. divizije. U februaru 1945. premješten je na dužnost zamjenika komandanta Divizije narodne odbrane Hrvatske, na kojoj je dužnosti, neposredno poslije rata, nastavio borbu sa ostacima razbijenih ustaških i četničkih jedinica.

Nakon završetka rata bio je komandant divizije, vojno-pomorskog područja i eskadre Ratne mornarice, zatim načelnik Vojno-pomorske akademije i Školskog centra Ratne mornarice. Završio je Višu vojnopomorsku akademiju JNA. Penzionisan je u činu viceadmirala. Umro u Splitu 1988. kao kontraadmiral JNA.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Tođor RADOŠEVIĆ

OREŠKOVIĆ Jose MARKO — KRNTIJA

Rođen je 3. marta 1896. u siromašnoj zemljoradničkoj porodici u selu Širokoj Kuli, opština Gospić, Hrvatska. Još kao dijete osjetio je svu težinu života, pri čemu mu je glad najteže padala. Osnovnu škola završio je u selu. U proljeće 1912. otišao je zajedno sa grupom suseljana na rad u Njemačku, gdje je upoznao svu surovost eksploatacije radničke klase od strane buržoazije. Po otpočinjanju prvog svjetskog rata 1914. vratio se u Liku i slijedeće godine bio mobilisan u austrougarsku vojsku. Najprije je služio u Otočcu, zatim je prekomandovan u mornaricu u Puli, gdje je, kao ložač, ukrcao na brod »Sent Oštvan«, koji je 11. juna 1918. torpedo van u Jadranskom moru, ali se Krntija uspio spasiti. Kao protivnik Austro-Ugarske monarhije i pristalica ujedinjenja svih južnoslovenskih naroda često je dolazio u sukob sa pretpostavljenima. Slom Austro-Ugarske zatekao ga je u Širokoj Kuli, gdje je bio došao na dopust zbog smrti majke.

U novoj državi — Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca — Krntija je ponovo stupio u mornaricu, ali je na monitoru »Dunav« brzo došao u sukob s komandantom broda. Poslije kraćeg zatvora odlazi u pilotsku školu; poslije dvije godine provedene u školi, odnosno ukupno 6 godina u vojsci, demobilize se kao rezervni podoficir, pilot i šofer.

Poslije jednogodišnjeg lutanja i rada u raznim mjestima u Makedoniji i Kosovu, Krntija 1926. dolazi, u Beograd gdje počinje aktivno da radi za radnički pokret; učlanjuje se u sindikat. Izvjesno vrijeme bio je taksi-šofer Partije, kako sam kaže za sebe, a zatim se zaposlio u Ministarstvu građevina kao lični ministrov šofer. Godine 1927. primljen je u KPJ. Zbog revolucionarnog političkog rada među radnicima, kritike i razgolićavanja ondašnjih vlastodržaca, brzo je došao u sukob s policijom. U augustu 1929. je uhapšen a zatim od Državnog suda za zaštitu države u Beogradu osuđen na 5 godina robije koju je izdržao u Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi.

Direktno s robije Krntija je protjeran u rodno selo, ali on odlazi u Sloveniju, gdje ga opet hapse; poslije zatvora u Ljubljani i Mariboru protjeruju ga u Široku Kulu. No on bježi u Zagreb i tamo nastavlja politički rad. Godine 1936. ilegalno odlazi preko Austrije, Švajcarske i Francuske u Španiju, gdje se, najprije kao mitraljezac u 2. bataljonu 129. internacionalne brigade a zatim kao vodnik i partijski rukovodilac u bataljonu, bori protiv fašizma za slobodu španskog naroda. Po povratku iz španije 1939. hapsi ga zagrebačka policija i nakon nekoliko mjeseci provedenih u zatvoru u Zagrebu, Beogradu i ponovo u Zagrebu pušta ga poslije štrajka glada. Na konferenciji KPH 1940. izabran je za člana CK KPH. No policija ga opet hapsi i sprovodi u Lepoglavu, ali on 1940. uspijeva da pobjegne iz zatvora i da borbu za oslobođenje radničke klase nastavi u ilegalnosti. Oktobra 1940. učestvuje u radu V zemaljske konferencije KPJ u Zagrebu i na njoj biva izabran za člana Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije.

Kao prekaljenog revolucionara i iskusnog borca, poslije okupacije zemlje, CK KPJ upućuje ga u Liku radi organizovanja oružanog ustanka. U uslovima strahovitog ustaškog terora, neumorno obilazi sela i zbjegove naroda, stiže i u Drvar, priprema ustanak, djeluje na stvaranju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda, organizuje ustaničke partizanske snage i svojim plamenim riječima uliva narodu vjeru u pobjedu. Takvim svojim radom brzo je postao popularan i voljen, cijenjen i poštovan u čitavoj Lici. To što je Lika od početka ustanka postala jedno od najjačih žarišta oslobodilačke borbe u Hrvatskoj, pored ličkih komunista, velika je zasluga i Marka Oreškovića.

U oktobru 1941. postavljen je za političkog komesara Štaba Grupe NOP odreda za Liku, koji je tada formiran, a istog mjeseca Glavnog štaba Hrvatske. No nije stigao da se posveti ni jednoj ni drugoj dužnosti. Ubili su ga četnici i bacili u jamu 20. oktobra 1941. u zabačenom selu Očijevu, prilikom njegovog povratka iz Drvara u Liku. Njegovom smrću narodnooslobodilački pokret a posebno Lika, gotovo u samom početku, izgubili su spretnog organizatora ustanka, sposobnog rukovodioca i neustrašivog borca revolucionara.

Narod u Lici ispjevao je o njemu mnoge pjesme i stvorio legendu. Mjesec dana poslije njegove smrti prvi partizanski bataljon formiran u Hrvatskoj dobio je naziv bataljon »Marko Orešković« a njegovo ime nosila je i prva

partizanska brigada u Hrvatskoj, odnosno kasnije 1. brigada 6. ličke proleterske divizije.

Za narodnog heroja proglašen je 26. jula 1945. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

PEJAK Save SLAVKO

Rođen je 13. jula 1919. u selu Krš (Kosinj), opština Gospić, u Hrvatskoj. Mladost je proveo u službeničkoj porodici, u selu, gdje je završio i osnovnu školu. Privatno je učio gimnaziju i položio šest razreda u Gospiću. Veoma mlad uključio se u napredni omladinski pokret; po zadatku Partije djelovao je politički u sokolskom društvu u selu. U KPJ primljen je 1939. Jugoslovensku vojsku služio je u Banjoj Luci i Otočcu, gdje ga je zatekao aprilski rat. Iako su ga ustaše u vrijeme kapitulacije Jugoslovenske vojske bile prevarom uhapsile, uspio je da pobjegne i da se vrati u svoje selo.

Po okupaciji zemlje i stvaranju Nezavisne Države Hrvatske, neumorno i sa puno poleta radi na organizovanju ustanka u Kosinju. Kasnije, kad je otpočeo ustanak, postavljen je za političkog komesara Kosinjske čete. U prvim oružanim akcijama:

paljenju pilane u Kosinju, rušenju željezničke pruge kod Janjča i u borbama na Ljubovu i oko Korenice (Titova Korenica), ističe se hrabrošću i odvažnošću. Da bi se došlo do sanitetskog materijala neophodno potrebnog za ranjenike, Slavko je po naređenju štaba Grupe za Liku na čelu grupe »otpisanih« od 10 probranih boraca, početkom 1942, osvojio jednu utvrđenu kuću na periferiji Korenice, a zatim zauzeo i bolnicu, kojom prilikom je ubijeno i zarobljeno oko 70 talijanskih vojnika. U to vrijeme ustaške vlasti su ga ucijenile sa 500.000 kuna. Kraće vrijeme bio je politički komesar čete u bataljonu »Ognjen Priča« i istakao se u borbama prilikom zauzimanja Plitvičkih jezera. Zatim je bio politički komesar Dalmatinske čete u bataljonu »Božidar Adžija«, koja je, sastavljena ogromnom većinom od Hrvata, odigrala značajnu ulogu u stvaranju bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata u Lici i u borbama za Škare, Doljane, Podum, Brlog, Kuterevo i Krasno, u prvoj polovini 1942. godine.

Kada je u 4. ličkom NOP odreda formiran Kosinjski bataljon »Matija Gubec«, Slavko je postavljen za njegovog političkog komesara. U to vrijeme izabran je i za člana Kotarskog komiteta KPH za kotar Perušić. Posebno se istakao 13. septembra 1942. prilikom napada oko 4.600 Talijana i 250 ustaša na bataljon »Matija Gubec« u Kosinju (Krš). Iako je tada bio ranjen, ostao je u borbi; zahvaljujući njegovoj hrabrosti i pozitivnom uticaju na borce,

kako rečju tako i ličnim primjerom, i ako je ostao bez komandanta i još nekoliko rukovodilaca čvrstom odbranom i povremenim protivnapadima odbio je napad skoro 50 puta jačeg neprijatelja i nanio mu gubitke od oko 450 izbačenih iz stroja. I kad je ishod borbe već bio riješen, Slavko je od eksplozije avionske bombe teško ranjen. Skoro cijelo tijelo bilo mu je izrešetano parčadima, bombe, od kojih mnoga nosi u tijelu još i danas. (Na račun toga ponekad se u krugu porodice našali: »Kad jednom umrem, šteta je da me sahranjujete. U meni ima dosta gvožđa«. Obavještenje o ovoj borbi donio je i bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ za septembar, oktobar i novembar 1942; radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« učesnike u ovoj borbi istakla je za primjer ostalim partizanima.

Poslije dužeg liječenja u Centralnoj vojnoj bolnici u Bijelim Potocima na Plješivici, iako još sasvim nije bio ozdravio, postavljen je za političkog komesara te bolnice, gdje je pozitivno djelovao na moralno-političko stanje u bolnici. Maja 1943. OK KPH za Liku uputio ga je za političkog komesara i partijskog rukovodioca Komande 1. ličkog područja, a u jesen te godine Glavni štab Hrvatske postavio ga je za političkog komesara Oficirske škole za vezu NOV Hrvatske u činu majora JA.

Po odluci CK KPH, Slavko je u jesen 1944. otišao u Slavoniju za rukovodioca politodjela 12. slavonske divizije, a kad je politodjel ukinut, početkom 1945, postao je partijski rukovodilac te divizije. Dok se nalazio u Slavoniji bio je izabran za člana Okružnog NOO-a za Liku. Kao posljedica ranjavanja neposredno pred kraj rata zdravstveno stanje mu se naglo pogoršalo, zbog čega je iz Slavonije avionom prebačen u bolnicu u Beogradu, gdje je dočekao i kraj rata.

Poslije rata bio je načelnik odjeljenja u Invalidskoj upravi JNA, instruktor u Političkoj upravi JNA, načelnik Kadrovskog odjeljenja politički instruktor i član Opunomoćstva CK KPJ za Beogradsku vojnu oblast i načelnik Kontrolne komisije CK KPJ Sarajevske vojne oblasti. Jedno vrijeme radio je u Kontrolnoj komisiji CK KPJ i u Kabinetu Vrhovnog komandanta JNA. Završio je dvogodišnju višu partijsku školu »Đuro Đaković« u Beogradu. Zbog zdravstvenog stanja penzionisan je u činu potpukovnika 1954. Kao dosljedan revolucionar, Slavko je i prije i poslije penzionisanja bio i ostao aktivan društveno-politički radnik. Posebno se angažovao u radu invalidskih organizacija SUBNOR-a u Beogradu.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više odlikovanja.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

Rođena je 23. marta 1899. godine u Smiljanu, opština Gospić, u Hrvatskoj. Odrasla je u rodnom mjestu, u siromašnoj seoskoj porodici, baveći se zemljoradnjom i kućnim poslovima. Udala se veoma mlada i izrodila petoro djece. Težak život prisilio ju je na razmišljanje i traženje puta kojim bi trebalo poći u bolji život. Pored svakodnevnih poslova nalazila je vremena da čita i da i druge upućuje na čitanje. Od 1936. počinje da prati naprednu štampu, prihvata politiku KPJ i izvršava partijske zadatke. U kantama za mlijeko donosi partijski materijal iz Gospića i rastura ga po selima zapadne Like. Aktivno radi, u partijskoj frakciji »Seljačkog kola« i »Seljačke sloge«, na političkom i kulturnom uzdizanju seljana.

Godine 1938. primljena je za člana KPJ.

Od tada je postala još aktivnija u sprovođenju linije Partije i radu u selu. Zbog toga je došla u sukob sa tadašnjim vlastima, naročito saseoskim popom, pa joj žandari vrlo često vrše premetačine u kući. U ljeto 1940. na I okružnoj konferenciji KPH za Liku izabrana je za člana OK KPH za Liku.

Po okupaciji zemlje i stvaranju Nezavisne Države Hrvatske sva se predaje pripremama za oružani ustanak. Obilazi sela, upućuje narod da se sklanja ispred ustaškog terora i da prikuplja oružje za ustanak. Težak udarac doživljava u julskom pokolju, kada su joj ustaše ubile muža i tri sina. Nakon toga još intenzivnije radi.

Poslije otpočinjanja oružanog ustanka u Lici Kata je dobila partijski zadatak da formira organizacije Antifašističkog fronta žena u Lici. I pored životne opasnosti, neumorno obilazi sela na području Like, održava sastanke, okuplja žene, stvara njihove organizacije, i aktivira ih u NOB. U maju

1942. ponovo je izabrana za člana OK KPH za Liku, a u septembru iste godine za predsjednicu Okružnog odbora AFŽ-a za Liku. Na prvom zasjedanju u Bihaću, novembra 1942. izabrana je za vjećnika AVNOJ-a. U to vrijeme ona je jedina žena vijećnik u tom najvišem političkom i predstavničkom organu nove Jugoslavije. Iste godine na I konferenciji AFŽ-a u Bosanskom Petrovcu izabrana je za predsjednicu AFŽ Jugoslavije. Na I i II zasjedanju ZAVNOH-a 1943. birana je za vijećnika, a na III zasjedanju

1944. i za člana Predsjedništva ZAVNOH-a. Osim toga, na I konferenciji AFŽ Hrvatske, juna 1943. izabrana je za člana Izvršnog odbora Glavnog odbora AFŽ Hrvatske. Ne obazirući se na opasnosti, u toku 1943, 1944. i

1945. obilazi organizacije žena na području Hrvatske, pruža im pomoć u radu i prisustvuje njihovim konferencijama (I okružnoj konferenciji za okrug Čazmu u Kopčiću, II okružnoj konferenciji za Baniju u Klasniću, II oblasnoj konferenciji za Dalmaciju u Splitu i dr.). Prilikom bombardovanja Topuskog 1944. bila je ranjena.

U oslobođenoj zemlji Kata se sva predala radu na obnovi i izgradnji. Bila je potpredsjednik Sabora Hrvatske i predsjednik Odbora za predstavke i žalbe Republičkog vijeća Sabora Hrvatske. Na II kongresu KPH izabrana je za člana CK KPH. Pored toga birana je za republičkog i saveznog poslanika. Bila je rezervni potpukovnik JNA, član Izvršnog odbora Saveza ratnih vojnih invalida Jugoslavije, član Izvršnog odbora SSRN Hrvatske i član Izvršnog odbora Konferencije za društvenu aktivnost žena Hrvatske. Umrla je 10. novembra 1966, godine.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više odlikovanja.

Za narodnog heroja proglašena je 3. juna 1968. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

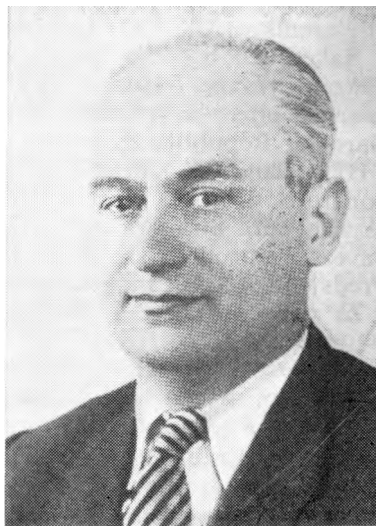
POČUĆA Dane MILE

Rođen je 11. novembra 1899. godine u Divoselu, opština Gospić, Hrvatska. Djetinjstvo je proveo u siromašnoj seljačkoj porodici u rodnom selu, gdje je završio i osnovnu školu. Stolarski zanat izučio je u Siklosu u Mađarskoj, koja je tada bila sastavni dio Austro-Ugarske monarhije. Kad je završio zanat, 1915, vratio se u rodni kraj. Dvije godine kasnije mobilisan je u austrougarsku vojsku i otjeran na front.

Po završetku rata i stvaranju nove države — Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca — ponovo se vratio u rodni kraj.

Još kao mlad radnik Mile se veoma rano opredjelio i potpuno posvetio naprednom radničkom pokretu i borbi radničke klase za bolji život. Odlučujući uticaj na njega imali su njegov težak život kao šegрта, bespravan položaj radničke klase u Austro-ugarskoj monarhiji, imperijalistički rat, naročito ideje oktobarske socijalističke revolucije i bezdušna eksploatacija i policijski teror u novoj državi. Radeći u više mjesta i kod raznih poslodavaca, počeo je odmah poslije prvog svjetskog rata da radi u naprednim radničkim organizacijama, član Nezavisnih radničkih sindikata postao je 1922, a zatim i član Nezavisne radničke partije Jugoslavije. U KPJ primljen je 1923. i zajedno sa još nekoliko drugova tada je organizovao prvu partijsku organizaciju u Gospiću.

Poslije uvođenja šestojanuarske diktature, Mile je uhapšen 1929. u Osijeku, gdje je tada bio zaposlen, i od Državnog suda za zaštitu države u Beogradu osuđen na 6 godina robije zbog komunističke propagande. Nakon izdržane kazne u sremskomitrovačkoj kaznionici vratio se u Liku, gdje je još upornije nastavio revolucionarni rad, naročito na jačanju postojećih i stvaranju novih partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a. Sredinom 1935.

na sastanku kod Divosela upoznaje veću grupu komunista iz Like sa poznatim referatom Georgija Dimitrova na VII kongresu komunističke internacionale. Pored ostalog, uspijeva da 1938. od nekoliko podoficira i oficira oformi partijsku organizaciju u gospićkom garnizonu. I kad je uoči rata bilo uglavnom završeno stvaranje partijskih organizacija u Lici, čemu je Mile dao veliki doprinos, izabran je u ljeto 1940. na I okružnoj konferenciji za člana OK KPH za Liku.

Po okupaciji zemlje i stvaranju Nezavisne Države Hrvatske intenzivno radi na pripremama za oružani ustanak, najprije u gospićkom kotaru, a zatim, po zadatku OK KPH za Liku, na području udbinskog kotara, gdje jedno vrijeme vrši dužnost političkog komesara u Štabu gerilskih odreda na sektoru Udbine i okoline (Štab Udbinskog sektora) Prilikom formiranja prvog partizanskog bataljona u Hrvatskoj, koji je dobio naziv »Marko Orešković«, krajem novembra 1941. na Kamenskom govori postrojenim boricima u ime OK KPH za Liku o ciljevima NOB i ulozi KPJ u toj borbi. Izvjesno vrijeme po partijskom zadatku radi na području donjolapačkog kotara, a zatim rukovodi partijskim kursom pri OK KPH za Liku. Do kraja rata bio je jedno vrijeme organizacioni sekretar OK KPH za Liku, član Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, vjećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a.

Nakon oslobođenja zemlje obavljao je mnoge odgovorne partijske, političke i državne dužnosti. Bio je potpredsjednik Prezidijuma Sabora Hrvatske, predsjednik Komisije državne kontrole i član Izvršnog vijeća Sabora Narodne Republike Hrvatske. Za člana Politbiroa CK KPH biran je na II i III a člana CK KPH na IV kongresu KPH i za člana CK SKJ na VI i VII kongresu, a bio je i predsjednik Kontrolne komisije CK SKH. Istovremeno je više puta biran za poslanika u Saboru Narodne Republike Hrvatske i u Saveznoj narodnoj skupštini, kao i za člana Saveznog odbora SSRNJ i člana Predsjedništva Glavnog odbora SSRN.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

POKRAJAC Mane SMILJA

Rođen je 8. februara 1920. u selu Medak, opština Gospić, Hrvatska. Kao dijete rasla je u zemljoradničkoj porodici punoj sitne ženske djece, u rodnom selu, gdje je pohađala osnovnu školu. Četiri razreda gimnazije i učiteljsku školu završila je u Gospiću i Banjoj Luci. Kao odličan đak u učiteljskoj školi uključila se u rad naprednog omladinskog kružoka, koji je djelovao pod rukovodstvom Partije, i postala jedan od najaktivnijih njegovih članova. Za člana KPJ primljena je 1939. godine.

Mjesto učiteljice dobila je 1940. u selu Prljevu kod Zrmanje, a ubrzo zatim se i udala. Kao komunista u selu djeluje ne samo kao prosvjetni već kao i politički radnik. Najteže joj je bilo gledati kako poplekcijama iz vjeronauke nagrizu maštu nje-rt'h đaka.

Poslije okupacije zemlje ustaše je hapse, ali uspijeva da se izvuče iz zatvora, dok su joj muža ustaše ubile. Nakon toga baca se svim žarom, zajedno s drugim komunistima, na organizovanje i pokretanje oružanog ustanka; a kad je ustanak počeo, na mobilizaciju snaga za NOB na području Zrmanje. Neumorno obilazi sela i zaseoke, okuplja narod, naročito žene i omladinu, raskrinkava politiku talijanskih okupatora kao navodnih zaštitnika srpskog naroda i suzbija četnički uticaj.

Krajem 1941. izabrana je za člana Kotarskog komiteta KPH za kotar Gračac, a ubrzo zatim i za predsjednicu Kotarskog odbora AFŽ za Gračac. Intenzivno radi na okupljanju i aktiviranju omladine i na stvaranju i izgradnji NOO-a na području čitavog gračačkog kotara. Na I okružnoj konferenciji antifašistkinja Like, septembra 1942. izabrana je za člana Okružnog odbora AFŽ-e za Liku. Kao delegat ličkih žena učestvovala je u pripremama i radu I zemaljske konferencije AFŽ-e Jugoslavije, održane početkom decembra iste godine u Bosanskom Petrovcu. Lična hrabrost, odlučnost, otvorenost i ljubav prema ljudima, s visokim smislom za drugarstvo, stvorili su joj autoritet, posebno kod žena.

Kad su početkom 1943. nastupili teški dani za narod Like, u toku IV neprijateljske ofanzive, Smilja neumorno radi na organizaciji sklanjanja i zaštite naroda u zbjegovima i pružanju pomoći vojnim jedinicama na frontu. A kad je ova neprijateljska ofanziva slomljena, radila je s puno žara da se narod na području Gračaca čvrsto organizuje za dalju borbu. U to vrijeme bila je uvrštena među 10 ličkih kandidata za članove ZAVNOH-a. Međutim, plodan rad ovog neustrašivog revolucionara prekinuli su četnici mučkim napadom na sjedište Kotarskog komiteta KPH za kotar Gračac u Bruvnu. Iznenadena u jednoj kući na spavanju, čim je čula puške zgrabila je oružje, iskočila kroz prozor u dvorište i prihvatila borbu. I kad je vidjela

da se ne može izvući, baca bombu među četnike, a posljednji metak iz pištolja ispaljuje 18. marta 1943. sebi u glavu, da im ne padne živa u ruke.

Za narodnog heroja proglašena je 20. decembra 1951. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

RADAKOVIĆ Stojana LAZO

Rođen je 12. aprila 1913. u Mogoriću, opština Gospić, Hrvatska. Potiče iz zemljoradničke porodice. Nakon osnovne škole, koju je pohađao u selu, završio je šest razreda gimnazije u Gospiću. Poslije toga završio je, 1934. godine Artiljerijsku podoficirsku školu. Aprilski rat 1941. zatekao ga je u činu narednika u Smederevu. Na putu za ratnu jedinicu Nijemci ga zarobljavaju kod Dugog Sela, ali uspijeva da pobjegne i da se prebaci u rodno selo Mogorić.

Na poziv KPJ priključuje se organizatorima ustanka u selu i najviše radi na organizovanju seoske Mogoričke čete, čiji komandir postaje od dana njenog formiranja. Početkom augusta 1941. s dijelovima čete učestvuje u napadima na ustaške posade u Ploči i Metku i u odbrani sela od napada ustaša. U tim prvim okršajima s neprijateljem ističe se kao hrabar i odlučan bo-

rac za ciljeve NOB. Time je stekao i povjerenje Partije, pa je oktobra te godine primljen za člana KPJ.

Kad je u jesen 1941. u sastavu 1. ličkog NOP odreda »Velebit« formiran njegov 1. bataljon od ustaničkih četa iz sela Mogorić, Ploča i Raduč, nazvan kasnije Bataljon »Mirko Štulić«, Lazo je postavljen za njegovog komandanta. Pod njegovom komandom bataljon je uspješno štitio sela od napada ustaša i Talijana i rušio željezničku prugu na dijelu između Gospića i Gračaca. Ličnom hrabrošću, borbenošću i vještim komandovanjem bataljonom ističe se prilikom napada na Talijane u Ploči, početkom januara 1942, i upornom odbranom na Pločanskom klancu, u drugoj polovini marta iste godine, sprečavajući prodor daleko nadmoćnijih talijanskih snaga iz Ličkog polja ka Udbini. Posebno se istakao kao nepokolebljiv borac i smeo komandant spreman da se žrtvuje za rodno selo 12. aprila 1942. kada su dijelovi njegovog bataljona zajedno s Jurišnom četom 1. ličkog NOP odreda »Velebit«, (u stvari samo dvije čete), odbili napad preko 4.000 talijanskih vojnika podržanih snažnom artiljerijom i nanijele im osjetne gubitke. Sedam dana kasnije njegov bataljon zauzeo je Vranik; u julu te godine, zajedno s drugim ličkim bataljonima, vodio je oštre borbe s ustašama za Podlapaču i na području sjeverozapadno od Gospića.

Sredinom augusta 1942. kad je formirana 2. partizanska brigada Hrvatske

(2. lička), Lazo je postavljen za zamjenika komandanta. I na toj dužnosti uvijek je težio da se nađe na odlučujućem mjestu u okršaju, kako bi neposrednim uvidom u tok borbe, ličnim primjerom i komandom odlučujuće uticao na njen ishod. Tako je bilo u borbama na području Kosinja i Pazarišta, naročito kod Perjasice, 17. oktobra 1942, kad je razbijen ojačan talijanski puk. Lazo je u toj borbi bio ranjen.

Početkom januara 1943. postavljen je za komandanta 1. brigade 6. ličke divizije. Pod njegovom komandom brigada je u IV neprijateljskoj ofanzivi sprečila brz prodor jakih talijanskih snaga od Gračaca ka Kulen-Vakufu, nanijevši im teške gubitke. Značajne uspjehe brigada je postigla u proljeće 1943. godine u Dalmaciji, u borbama s četnicima, i u toku ljeta u borbama s ustašama oko Gospića.

Pošto je pola godine bio operativni oficir u Štabu 19. sjeverno dalmatinske divizije, a zatim kratko vrijeme na istoj dužnosti u Štabu 6. ličke proleterske divizije Lazo je u junu 1944. postavljen za komandanta 3. brigade te divizije. Poslije uspješnih borbi na sektoru Livno—Šujica, brigada je pod njegovom komandom krenula na veliki marš za Srbiju. Prilikom forsiranja rijeke Bosne krajem jula 1944. odsječen je s jednim bataljonom brigade i s njim se priključio 11. diviziji, vodio borbe na području istočne Bosne, prešao Drinu; po oslobođenju Valjeva stigao je 24. septembra 1944. u brigadu i njom komandovao u borbama za oslobođenje Beograda.

Krajem 1944. postavljen je za načelnika Štaba 6. ličke proleterske divizije i na toj dužnosti ostao do kraja rata. Uspješno je organizovao rad Štaba divizije u rukovođenju borbenim dejstvima, a kao iskusan, sposoban i odlučan komandant pružio je značajnu pomoć nižim štabovima u borbama na sremskom frontu i kroz Slavoniju. U borbi kod Slavonskog Broda bio je teže ranjen.

Poslije rata završio je Višu vojnu akademiju i Ratnu školu JNA. Bio je komandant divizije, korpusa i vojnog područja i na dužnosti u Višoj vojnoj akademiji JNA. Penzionisan je kao general potpukovnik.

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine.

Tođor RADOŠEVIĆ

Rođen je 10. oktobra 1914. u Širokoj Kuli, opština Gospić, Hrvatska. Rastao je u siromašnoj seoskoj porodici. U selu je završio osnovnu školu. Oca, koji je otišao u pečalbu u Ameriku, nije ni poznao, pa se morao brinuti o izdržavanju porodice. Kao rezervnog podnarednika aprilski rat ga je zatekao u Bačkoj na izradi utvrđenja. Nije dozvolio da padne u zarobljeništvo, već se probio kući u Liku. Tu ga ustaše hvataju, ali uspijeva pobjeći, vezanih ruku.

Poziv KPJ za oružanu borbu odmah je, bez ikakvog kolebanja, prihvatio: aktivno se uključio u rad na pripremama za oružanu borbu u Širokoj Kuli. Prikuplja oružje i organizuje seljane, okupljajući ih oko programa KPJ. Kao takav, jula 1941. postao je član KPJ. Prvi ustanički metak na ustaše u Širokoj Kuli ispaljen je iz njegove puške. U oružanim akcijama u selu ističe se hra-

brošću i odlučnošću. I kad je u selu formirana ustanička Kulska četa, u sastavu 2. bataljona 1. ličkog NOP odreda »Velebit«, Dragan je izabran za jednog od komandira vodova te čete. Ubrzo je postao i komandir te čete, koja je u proljeće 1942. ušla u sastav bataljona »Ognjen Priča«. Naročito se istakao kao neustrašiv borac u borbama 23. i 24. januara 1942. na Ljubovu, kada je 2. bataljon 1. ličkog odreda »Velebit« sprečio prodor jakim talijanskim snagama od Gospića preko Ljubova ka opkoljenoj Korenici (Titova Korenica); tom prilikom talijanske snage su imale gubitke od oko 400 poginulih, ranjenih i zarobljenih vojnika, izgubile 4 topa 2 tenka i drugu opremu.

Kao iskusan borac, Dragan je 1. rujna 1942. postavljen za komandanta tada formiranog bataljona »Mićo Radaković«. Pod njegovom komandom bataljon je postigao značajne uspjehe u borbama oko Udbine, u napadu na Široku Kulu, u borbi u Divoselu, a naročito smjelim upadom u Žabicu, 6/7. augusta 1942. nadomak jakom talijanskom i ustaškom garnizonu u Gospiću. U sastavu 2. ličke brigade Dragan komanduje bataljonom u napadu na Udbinu i borbama u Kosinju i Pazarištu. Na Kordunu, kod Perjasice, 17. oktobra 1942, s bataljonom zaustavlja i s čela napada kolonu talijanskog puka, ojačanog sa 8 tenkova, i odlučujuće doprinosi razbijanju puka od 2. ličke i 4. kordunaške brigade. Sedam dana kasnije Dragan je vještini i odlučnim komandovanjem bataljonom i ličnim primjerom doprinio zauzimanju Tušilovića, a nešto kasnije i Ličkog Petrovog Sela i Slunja.

U IV neprijateljskoj ofanzivi komanduje s dva bataljona: zatvara pravac Gospić—Ljubovo—Bunić i onemogućava brz prodor daleko brojnim talijanskim snagama u Krbavsko polje. Tada već kao zamjenik komandanta 2. a nešto kasnije 1. ličke brigade, nastojao je uvijek da se nađe tamo gdje je najteže, gdje je okršaj najjači, da bi primjerom podstakao i ohrabrio borce.

Početkom 1944. Vrhovni štab NOV i POJ postavio je Dragana za komandanta 2. ličke brigade, na toj je dužnosti ostao do kraja rata. Pod njegovom

komandom brigada je postigla veoma značajne uspjehe u borbama u **Bosni** naročito prilikom sprečavanja brzog prodora dijelova njemačke 373. legionske divizije, 25. maja 1944. od Srba ka Drvaru za vrijeme njemačkog vazdušnog desanta na Vrhovni štab; zatim u borbama i marševima od Drvara do Srbije, posebno na Durmitoru, prilikom obezbeđenja evakuacije ranjenika, savezničkim avionima u Italiju. U Srbiji brigada postiže uspjehe u borbama s četnicima, zatim prilikom oslobođenja Valjeva i Beograda.

Iako bez završenih vojnih škola, Dragan je, po intuiciji, svojstveno prirodno bistrom i obdarenom komandantu narodne vojske, i u najtežim situacijama donosio najprihvatljivije odluke. Vrlo neposredan i druželjubiv s autoritetom hrabrog i vještog komandanta, ne samo postupkom već i životom neposrednom riječju; uz čestu uzrečicu »junače« — znao je da ohrabri i podstakne borcu.

Zahvaljujući Draganovoj hrabrosti i snalažljivosti kao komandanta i visokim moralnopolitičkim i borbenim kvalitetima borca, 2. lička brigada postigla je značajne uspjehe i u borbama u Sremu i u toku završenih operacija za oslobođenje zemlje prilikom zauzimanja Vrbanje, Đakova, naročito Slavonskog Broda, kada je vještim manevrom udario u bok njemačke motorizovane kolone koja se povlačila ka Zagrebu i nanio joj velike gubitke. Uspjesi su se redali na Ilovi, prilikom zauzimanja Čazme, i na prilazima Zagrebu, gdje je Dragan završio svoj ratni put, na kom je četiri puta ranjavan.

Poslije rata obavljao je razne visoke dužnosti u JNA. Poginuo je 19. januara 1959. u Beogradu u saobraćajnoj nesreći kao pukovnik i načelnik Komande graničnih jedinica JNA.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. godine i više stranih i domaćih odlikovanja.

Za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

Rođen je 19. januara 1905. u Počitelju, opština Gospić, Hrvatska. Potiče iz siromašne zemljoradničke porodice. Težinu života počeo je osjećati u ranoj mladosti; čim je malo poodrastao otisnuo se u svijet trbuhom za kruhom. Kovački zanat izučio je u Bosanskoj Krupi i kraće vrijeme kao kovač radio u Divoselu kraj Gospića, zatim u Belišću, Našicama i Slavonskoj Požegi. Iskusiivši svu težinu eksploatacije, veoma rano je pristupio radničkom pokretu i vatreno se borio za oslobođenje radničke klase. Brzo je stekao povjerenje Partije i već u devetnaestoj godini (u proljeće 1923) primljen je za člana KPJ. Jugoslovensku vojsku služio je (1927—1928) u Vazduhoplovno-tehničkom zavodu u Petrovaradinu.

Tražeci bolje uslove za život i rad, u maju 1929. legalno je otišao u inostranstvo i za 9 godina prokrstario veći dio Evrope i Azije. Radio je na raznim poslovima u Francuskoj, Belgiji, Italiji, Siriji, Iraku, Palestini, Perziji, SSSR-u i Poljskoj. Zbog revolucionarnog rada često je dolazio u sukob s poslodavcima, zbog čega je bio prisiljen da ih često mijenja.

Kad je došlo do građanskog rata u Španiji, Pekiša, kao dosljedan revolucionar i borac za radnička prava, hita u Španiju da pomogne borbu španskog naroda protiv fašizma. U borbama se brzo istakao kao veoma smion i neustrašiv borac; bio je desetar, jedanput je teže ranjen. Po okončanju rata u Španiji povukao se zajedno s mnogim Jugoslovenima u Francusku, gdje je izvjesno vrijeme proveo u koncentracionom logoru.

Pobjegavši iz logora Pekiša je kao ilegalac, suočen s mnogim opasnostima na putu, otišao kući u Liku da nastavi borbu protiv fašizma u svojoj domovini. U rodno selo stigao je u augustu 1941, u vrijeme kada je ustanak u Lici već bio počeo i kada su se partijske organizacije i ustaničke snage pripremale da, poslije protjerivanja i uništenja ustaških posada po nekim selima i mjestima, udare i na talijanske okupatorske snage. Raspoložuci bogatim revolucionarnim i borbenim iskustvom iz Španije, Pekiša se odmah priključio ustanicima u selu i sa puno poleta i revolucionarnog žara nastojao da im pomogne u organizaciji ustaničkih snaga i pripremi za borbu protiv talijanskih okupatora. Kao starog i iskusnog komunistu KK KPH za kotar Gospić izabrao ga za svog člana.

Kada je oktobra 1941. na području gospićkog kotara formiran 1. lički NOP odred »Velebit«, jačine 4 bataljona, Pekiša je postavljen za komandanta 3. bataljona, u kom su bili borci iz podvelebitskih sela Počitelja i Metka. Njegov ugled kao starog komunista i hrabrog borca naglo je rastao, pa je postao trn u oku kako talijanskim okupatorima tako i četnicima, koji su tek nastojali da se, uz pomoć Talijana, organizuju na području gospićkog kotara, Neustrašiv i suviše samouvjeren u snagu pokreta, potcjenio je

opasnost od četnika, koji su uz punu pomoć i podršku talijanskog garnizona u Metku izvršili puč u njegovom bataljonu i ubili ga, na podmukao način, 20. novembra 1941, u Breziku kraj sela Medak. Opkolivši kuću u kojoj je spavao, pozvali su ga da se preda, ali je on otvorio vatru, a onda je pao pogođen metkom pri pokušaju da se probije iz obruča.

Da bi i na taj način sačuvali uspomenu na neustrašivog borca i revolucionara, lički borci su jednom bataljonu dali ime »Pekiša Vuksan«. Bataljon »Pekiša Vuksan« je kasnije ušao u sastav 1. hrvatske (ličke) brigade i borio se u njoj do kraja rata.

Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953. godine.

Todor RADOŠEVIĆ

Zelenka Krivo kuća

Pali borci i žrtve fašizma s područja kotara Gospić i kotara Perušić tokom NOR-a 1941-1945.

Popisi palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa izrađeni su na osnovu podataka prikupljenih preko organizacija Saveza boraca. Oni sadrže pokazatelje o ukupnim ljudskim gubicima na području kotara Gospić i Perušić, koji su obuhvaćali 8 ratnih općina, i to: Gospić, Karlobag, Lički Osik, Medak, Smiljan, Kosinje, Pazarište i Perušić. Ti popisi dostavljeni su Historijskom arhivu Karlovca u obliku anketa, a obrađeni su tako da su razvrstani abecednim redom u tri navedene kategorije po većim selima i općinama stanovanja do 6. aprila 1941. što se vidi iz priloženih spiskova. Osim navedenih, korišteni su i popisi iz 1964. godine koje čuva Arhiv Jugoslavije u Beogradu,¹ te popisi koje je izradila Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Narodne vlade Hrvatske, nastali u periodu 1945. i 1946. godine.² Svi ti popisi provjeravani su i uspoređivani na terenu pa ih dajemo u prilogu ovog Zbornika.

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine na području kotara Gospić i Perušić živjelo je 53.820 stanovnika.³ U razdoblju od 6. aprila 1941. do 15. maja 1945. godine, prema dosad utvrđenim podacima, umrlo je, poginulo, ubijeno ili na drugi način izgubilo živote 6217 lica ili 11,53 % stanovništva. Od ukupnog broja ljudskih gubitaka, 1.293 (20,84 %) su pali borci, 4.740 (76,18 %) su žrtve fašističkog terora i rata, a 184 ih je umrlo od tifusa. Već

1 Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond Savezne popisne komisije za popis žrtava rata 1941—1945.

2 Arhiv Hrvatske, fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina (ZKRZ).

3 Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 — 26. kolovoza 1940, Zagreb MCMXL, str. 306 i 316.

prema ovim podacima očito je da je tokom NOR-a najviše stradalo civilno stanovništvo.

Na području oba kotara od ukupno 6.217 lica život je izgubilo 3.799 muškaraca ili 61,18 %/a te 2.418 žena ili 38,81 %. Od ukupnog broja ljudskih gubitaka u najproduktivnijoj dobi (16—50 godina) živote je izgubilo 2.973 lica ili 47,72 %, u grupi preko 51 godine 1.483 lica ili 23,89 %, a do 15 godina starosti (kod palih boraca do 20 godina) nastradalo je 1.689 ili 27,22 %/a. Za 72 lica nije utvrđena godina starosti.

Po socijalnoj strukturi najviše je stradalo seljaka, čak 4.096 ili 65,91 %/a, zatim djece i đaka 1.437 ili 23,08 %, te 176 zanatlija (2,83 %), 150 radnika (2,41 %), 134 službenika (2,15 %), 57 trgovaca (0,91 %/a, 36 učitelja (0,58 %), 30 penzionera (0,48 %) i 36 vojnih lica (0,57 %/a. Drugi stradali (njih 65 ili 1,03 %) pripadaju ostalim socijalnim kategorijama.

Analizirajući nacionalni sastav ukupnih ljudskih gubitaka vidimo da je na ovom području najviše nastradalo Srba — 5.638 ili 90,63 %/a, zatim 563 Hrvata ili 9,10 %, te 1 Crnogorac i 1 Slovenac. Za 14 ljudi nije utvrđena nacionalna pripadnost.

Najviše ljudi izgubilo je živote na području Like, i to 5484 ili 87,41 %/a, zatim 682 ili 10,99 % u drugim dijelovima Jugoslavije, a 50 u drugim zemljama, dok za ostale nije utvrđeno mjesto pogibije.

Na ovom području najtragičnija je bila 1941. godina kada je živote izgubilo 3.268 stanovnika ili 52,69 %; zatim slijedi 1944. sa 1.113 lica ili 17,91 %, pa 1943. sa 944 ili 15,16 %/a, godina 1942. sa 498 ili 8,03 %/a, te posljednja godina NOR-a kada je nastradalo 364 ljudi ili 5,70 %/a. Vrijeme pogibije nije utvrđeno za 30 osoba.

Tabela 1.

Ljudski gubici s područja kotara Gospić i kotara Perušić 1941—1945.

		UKUPAN BROJ					STAROSNA DOB					SOCIJALNI SASTAV					NACIONALNI SASTAV					MJESTO SMRTI					VRIJEME SMRTI				
Općina		pali borci	ŽRT i rata	umrli od tifusa	ukupno	m.	ž.	djeca i daci	16—50 g. (kod boraca) 20—40 g.	51 — dalje (kod boraca 41 i dalje)	nepoznata god. rođenja	seljaci	djeca i daci	radnici	zanatlije	službenici	trgovci	učitelji	ostali i nepoz.	Srbi	Hrvati	ostali i nepoznati	Lika	drugi dijelovi Jugoslavije	ostale zemlje i neutvrđeno	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	neutvrđeno
kotar Gospić	Gospić	194	1518	13	1725	919	806	554	769	426	18	916	554	32	73	54	19	32	58	1578	145	10	1544	167	14	1210	75	166	134	132	8
	Karlobag	23	23	-	46	36	10	8	30	5	-	10	8	17	5	-	-	-	6	-	46	-	36	7	3	2	1	18	16	9	-
	Lički Osik	245	555	76	876	554	322	169	378	229	18	668	169	15	5	11	5	-	3	831	45	-	752	94	30	437	103	191	112	31	5
	Medak	517	861	75	1453	1025	428	202	755	347	25	1075	202	47	31	40	17	2	39	1439	14	-	1212	213	28	344	189	379	412	111	15
	Smiljan	63	586	-	649	346	303	182	297	148	2	408	182	12	11	9	4	1	9	558	80	1	608	29	12	499	13	58	37	42	-
Kotar Perušić	Kosinj	124	789	18	931	558	373	229	454	203	3	644	229	7	22	11	8	1	9	905	26	-	873	52	6	611	78	60	17C	12	-
	Pazarište	83	30	1	114	102	12	10	64	19	3	84	10	12	3	2	1	-	2	82	31	2	76	35	3	6	20	27	45	14	2
	Perušić	44	378	1	423	259	164	83	226	106	3	291	83	8	26	7	3	-	5	245	176	3	335	85	3	159	19	45	187	13	—
	Ukupno	1293	4740	184	6217	3799	2418	1437	2973	1483	72	4096	1437	150	176	134	57	36	131	5638	563	16	5436	682	99	3268	498	944	1113	364	30

Pali borci s područja kotara Gospić i kotara Perušić 1941—1945.

Popis palih boraca s područja ratnih kotara Gospić i Perušić obuhvaća sve poginule i umrle borce jedinica NOV-e i vojnopozadinskih organa, članove KPJ i SKOJ-a, članove odbora AFŽ-a i USAOJ-a, odbornike NOO-a, te pripadnike ostalih pozadinskih organa i službi.

Sistematizacija popisa izvršena je prema osam ratnih općina, te prema većim selima. Popisana su sva lica koja su od 6. aprila 1941. prebivala u dotičnom selu, kao i ona koja su se, zbog terora okupatora i kvislinga, vratila u selo s drugih područja privremenog ili stalnijeg karaktera. Uneseni su i oni koji su bili životno vezani s porodicom i rodnim selom, ali su zbog prirode posla (đaci, studenti, sezonski radnici i dr.) boravili van matičnog mjesta.

Osim ovih, ima i jedan manji broj boraca koji su rođeni i živjeli do 6. aprila u svom selu, a učesnici su narodnooslobodilačke borbe u drugim krajevima.

Prema dosad utvrđenim podacima na teritoriju oba kotara poginula su ukupno 1.293 borca NOR-a i to 1.042 s područja kotara Gospić i 251 iz kotara Perušić. Od ovog broja 1.195 je muškaraca ili 92,42 %, a 98 ili 7,57 %/o su žene. Najveći broj poginulih žena (27) je s područja općine Medak. Najveći postotak poginulih žena, u odnosu na ukupan broj poginulih muškaraca, je na teritoriji općine Smiljan i iznosi 19,04 %/a

Najveći broj poginulih je iz općina Medak (517 ili 39,95 %/a) i Lički Osik (245 ili 18,93 o/o) na koje otpada preko polovine ukupno poginulih boraca. Zatim slijede općine: Gospić sa 194 poginulih, Kosinj 124, Pazarište 83, Smiljan 63, Perušić 44 i Karlobag 23 poginula.

Prema starosnoj strukturi broj palih boraca je slijedeći: u prvoj grupi (do 20 godina starosti) palo je 407 boraca, u drugoj, koja obuhvaća starosnu dob do 40 godina, poginulo je 785 ili 60,66 %, te u trećoj grupi, preko 40 godina starosti, 84 borca. Za 17 boraca nije utvrđena starosna dob. Međutim, uporedimo li godišta, najviše je poginulih od 21 do 30 godina starosti što ujedno pokazuje i najveću zastupljenost upravo tog boračkog sastava u toku NOR-a.

Odnos svake grupe je po općinama različit. Najviše mladića (153), odnosno boraca prve starosne grupe, palo je u općini Medak. U istoj općini istovremeno je poginulo i najviše starijih učesnika NOR-a, njih 20.

Po nacionalnoj strukturi među palim borcima bilo je Srba 1.122 ili 86,70 %, Hrvata 168, dok za tri borca nije utvrđena nacionalna pripadnost. Od ukupnog broja palih boraca u NOB ih je 1941. godine stupilo 643 ili 49,69 %, u 1942. godini 397 ili 30,75 %, u 1943. bilo ih je 165 ili 12,75 %, u 1944. 27 ili 2,08 % i 27 boraca uključilo se u NOB 1945. godine. U općinama Gospić i Kolinj najviše je boraca od 1942. godine, dok je u općini Pazarište najveći broj boraca stupio u narodnooslobodilačku borbu 1943. godine. Za 34 borca nije utvrđena godina stupanja u NOB.

Ako analiziramo vrijeme pogibije, onda vidimo da je 1941. godine pao 51 borac, u 1942. godini 297, tokom 1943. palo ih je najviše, tj. 398 ili 30,83 %, u 1944. poginulo je ili umrlo 388 boraca ili 29,90 %, a u posljednjoj godini NOR-a, do oslobođenja zemlje, pao je 151 borac. Za osam boraca nije utvrđena godina pogibije. Najviše poginulih ili umrlih boraca bilo je 1943. godine, što je posljedica velikih ofanziva te pojave tifusa.

Borci ovih kotara učestvovali su i ginuli u mnogobrojnim teškim borbama, ne samo na području Like već i u Dalmaciji, Kordunu, Bosni, Srbiji i Crnoj Gori. Njihov borbeni put bila je čitava zemlja. Padaju u bitkama za oslobođenje Beograda, kao i na proboju sremskog fronta gdje vode žestoke borbe kod Batnovca, Soljana i Vrbanje. Njihova dejstva nastavljaju se u borbama za oslobođenje Slavonije i šire zone oko Zagreba. Učestvuju i u velikoj bici na Sutjesci, a ginu i na teritoriji Hrvatskog primorja, Istre, Trsta, te Slovenskog primorja.

Do kraja 1941. godine najviše ginu članovi KP, organizatori ustanka, prvi ustanici, borci seoskih straža i gerilskih odreda. Krajem iste godine stvaraju se prvi partizanski vodovi i čete, a na prijelazu u 1942. godinu formiraju se i prvi partizanski bataljoni⁴ u čijim redovima padaju i borci ova dva kotara.

Na području Like tokom 1942. godine formiraju se brojne jedinice. Od ustaničkih snaga na području Gospića formiran je 1. NOP odred »Velebit« sa 4 bataljona i bataljonima »Marko Orešković« i »Ognjen Priča«. Sredinom 1942. godine na teritoriji Like formiraju se od postojećih bataljona 2. i 3. lički odred, Lička proleterska četa, Udarni bataljon, te mnoge druge jedinice. U drugoj polovini te godine formiraju se 1, 2. i 9. brigada, a 22. novembra 1942. i 6. lička divizija. Septembra 1942. godine osniva se i Komanda ličkog područja s nizom komandi mjesta.

Osnivanjem brigada, a kasnije i 6. divizije, borci ovih krajeva popunjavaju uglavnom 3. brigadu, a kasnije i ostale jedinice te divizije. Poslije osnivanja 3. brigada (9.) vodi bitke na području Like. Značajan je napadana

4 Historijski arhiv Karlovac (dalje HAK) Zb. III, Todor Radošević: »Stvaranje i organizacioni razvoj partizanskih odreda u Lici jula 1942«, str. 671—700.

četnike u Raduču 26—27. septembra, te likvidacija ustaškog uporišta i Ribniku 3. oktobra 1942. godine. Početkom novembra iste godine, 3. brigad; povlači se na sektor Bosanskog Grahova.⁵ Nakon borbi na Kordunu, i Gorskom kotaru i Lici 1. brigada odlazi na Baniju, a 2. brigada kreće zz Kordun gdje je u sadejstvu sa jednim bataljonom 4. brigade kod Poloja razbila talijanski konjički puk.⁶ Najviše boraca s ovog područja poginule je u jedinicama 6. divizije za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Veoma značajnu pobjedu izvojevali su dijelovi 6. i 8. divizije kod Donjeg Lapca i Zuleševice, gdje su razbili jake snage divizije »Sasari«, u Lapačkoj dolini, prilikom oslobađanja Gacke doline i u napadu na Gospić u proljeće 1943, godine.

Januara 1944. godine na području Like formira se 35. divizija u čiji sastav ulazi znatan broj boraca kotara Gospić i Perušić. Njene značajnije borbe su protiv Nijemaca i ustaša kod Ramljana, Široke Kule i Gostovače (februara 1944), zatim se bori u maju za vrijeme njemačke ofanzive »Morgestern«, a jula iste godine zauzela je Ribnik, Budak, Široku Kulu i Perušić.^{6a}

Iste godine gine velik broj boraca u 6. diviziji, koja se posebno istakla u razbijanju desanta na VŠ NOV i POJ u Drvaru (25. maj 1944). Te godine vode se teške borbe u Srbiji gdje divizija učestvuje u borbama za oslobođenje Beograda i u proboju sremskog fronta. Osobito veliki broj boraca pao je kod Valjeva, u bici za oslobođenje Beograda, te na sremskom frontu.

Šesta lička divizija poslije proboja sremskog fronta nastavlja svoj borbeni put za konačno oslobođenje Jugoslavije, oslobađajući Đakovo, Slavonski Brod, Čazmu, te dejstvima za oslobođenje Zagreba.

Najviše boraca iz kotara Gospić i Perušić poginulo je na području Like, odnosno tu je život izgubilo 827 boraca ili 63,98 %.

U ostalim krajevima Hrvatske poginula su 153 borca, i to: u Dalmaciji 46, Gorskom kotaru 5, Žumberku 9, Slavoniji 31, Kordunu 19, Karlovcu 3, Zagrebu i njegovoj okolini 13, Istri i Hrvatskom primorju 26 i na Baniji 1.

Na teritoriji Bosne poginula su 152 borca ovog kraja. Većinom su to bili borci 6. ličke divizije koji su vodili mnoge bitke u zapadnoj Bosni.

Na teritoriji Srbije i autonomnih pokrajina poginulo je 89 boraca. Tu se kao najčešća mjesta pogibije navode: Sremska Mitrovica, šid, Valjevo i Beograd. U ostalim krajevima poginulo je ukupno 47 boraca, i to: u Sloveniji 7, Crnoj Gori 5, Italiji 20, Njemačkoj 8, u logoru Francuske 1, u Švicarskoj 1, logoru Norveške 3, na Atlantiku 1 i na granici s Grčkom 1. Od ukupno palih boraca sa područja oba kotara, poginulo ih je 1.119 ili 86,55 %, ubijeno 89, umrlo 66 (od toga 13 od tifusa), zaklano 12, 1 borac se smrztio, dvoje se utopilo, a 4 su izvršila samoubistvo.

Prema socijalnom sastavu među poginulim borcima bilo je: 996 seljaka ili 71,13 %/o, 72 radnika, 63 zanatlije, 33 službenika, 59 djece i đaka, 4 studenta, 23 vojna lica, 17 trgovaca, 9 učitelja, 2 profesora, 1 medicinska se-

5 HAK, Zb. 6, Todor Radošević: »Organizacioni razvoj Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda na području Like«, str. 418—420.

6 HAK, Zb. 6, Todor Radošević, IBID, str. 416 i 418.

6a Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945, knj. 2, Beograd 1980, str.

stra, 1 agronom, 2 rudara, 2 naučnika, 2 kućne pomoćnice, 1 zubar i 3 pomorca. Za 3 borca nije utvrđena socijalna pripadnost.

Najviše radnika potiče iz općine Medak (19) te iz Gospića i Pazarišta (12), a najviše trgovaca, učitelja, zanatlija, djece i đaka iz općine Gospić, službenika i vojnih lica iz općine Medak.

Tabela 2.

Pali borci s područja kotara Gospić i kotara Perušić 1941—1945.

	Općina	Ukupan broj palih boraca			Starosna dob					Socijalni sastav								Nacionalni sastav				Godina stupanja u NOB					1 Godina pogibije					Mjesto pogibije							
		m.	ž.	sv.	do 20 god.	21—40 god.	41 i dalje	neutvrđeno	seljaci	radnici	zanatlije	službenici	djeca i đaci	studenti	vojna lica	trgovci	učitelji	ostali	Srbi	Hrvati	neutvrđeno	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	neutvrđeno	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	neutvrđeno	Lika	ostali krajevi Hrvatske	Bosna	Srbija	u ostalim krajevima	neutvrđeno
Kotar Gospić	Gospić	178	16	194	76	105	8	5	112	12	16	6	28	2	3	5	8	2	160	33	1	72	91	13	8	4	6	19	38	59	55	21	2	117	22	25	18	6	6
	Karlobag	22	1	23	9	12	2	—	1	10	3	—	5	—	—	—	—	4	-	23	-	4	1	14	4	-	-	2	-	6	8	7	-	14	5	-	1	3	-
	Lički Osik	219	26	245	82	140	19	4	223	8	3	4	2	—	3	2	-	-	229	16	-	175	51	9	1	4	5	8	79	85	45	24	4	156	29	28	15	8	9
	Medak	490	27	517	153	343	20	1	416	19	17	20	19	-	15	5	-	6	517	-	-	322	132	49	10	1	3	15	121	160	154	67	-	334	46	62	47	24	4
	Smiljan	53	10	63	18	37	7	1	42	1	14	-	2	-	-	2	-	2	16	47	-	7	31	17	2	4	2	2	5	20	28	8	—	41	13	4	2	1	2
Kotar. Perušić	Kosinj	110	14	124	44	70	9	1	101	7	7	1	2	1	1	3	1	—	110	14	—	40	65	18	1	—	—	3	31	43	39	8	—	89	9	15	6	5	—
	Pazarište	80	3	83	19	47	14	3	68	12	-	-	1	—	—	—	—	2	82	—	1	12	16	42	1	11	1	2	14	13	39	13	2	46	20	14	—	—	3
	Perušić	43	1	44	6	31	5	2	33	3	3	2	-	1	1	-	-	1	8	35	1	11	10	3	-	3	17	-	9	12	20	3	-	30	9	4	-	-	1
	Ukupno	1195	98	1293	407	785	84	17	996	72	63	33	59	4	23	17	9	17	1122	168	3	643	397	165	27	27	34	51	297	398	388	151	8	827	153	152	89	47	25

U redovima 6. ličke divizije i u partizanskim odredima Like poginula su iz oba kotara 742 borca dok su ostali borci izgubili život u drugim jedinicama, ili su pali kao vojnici u aprilskom ratu, kao borci u komandama mjesta i područja, kao politički radnici, članovi SKOJ-a i KPJ, članovi NOO-a ili kao terenski i pozadinski radnici.

Žrtve fašističkog terora i rata

Na području kotara Gospić i kotara Perušić u razdoblju od 1941. do 1945. godine ubijeno je, poginulo, zaklano, strijeljano ili na drugi način usmrćeno 4.740 lica, što čini 8,78 % od ukupnog broja stanovništva oba kotara, prema popisu iz 1931. godine.⁷ Ove žrtve fašističkog terora ili rata čine čak 76,18 %/o ukupnih ljudskih gubitaka toga područja. Među njima su 2.524 muškarci, a 2.216 su žene.

⁷ Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske, Zagreb MCMXL, str. 306 i 316, 1939—26. kolovoza 1940.

Najviše žrtava u kotaru Gospić bilo je na području općine Gospić 1.518, zatim slijede općine: Medak sa 861 žrtvom, Smiljan 586, Lički Osik 555 te Karlobag sa 23 žrtve.

Najviše stradalih u kotaru Perušić bilo je u općini Kosinj — 789, zatim u Perušiću 378, te u Pazarištu 30.

Uspoređujući broj žrtava po selima oba kotara vidimo da je najviše stradalo stanovništvo Divosela, gdje je na razne načine likvidirano 1001 ži-

telj, što je 21,08 %/o od svih žrtava (6.207). Velik broj stanovnika ubijen je i u drugim selima kotara Gospić: u Širokoj Kuli 434, Gospiću 200, Smiljanskom Polju 190, Pavlovcu—Vrepcu—Zavodu 178, Počitelju 175, Metku i Papuču 213, Čitluku 133, Bogdaniću 123, Mogoriću 113, Raduču 103 te u Smiljanu 104.⁸

Na području kotara Perušić broj žrtava po selima iznosio je: u Mlakvi 341, Kršu—Gradini 261, Janjačkoj Kosi 173, Lipovom Polju 111.⁹

Što se tiče starosne strukture žrtava, život su izgubila 1.262 djeteta do

⁸ U ostalim selima kotara Gospić broj žrtava bio je slijedeći: u Barletama 79, Ljutača 40, Rastoka 2, Selište 43, Zablata 75, Brušani 31, Trnovac 5, Bužim 6, Bilaj 1, Ribnik 13, Ornice 5, Učki Novi 19, Kaniža 13, Oštra 10, Lipe 92, Karlobag 23, Mušaluk 4, Ostrvica 98, Lički Osik s Budakom 19 i Rizvanuša 1.

⁹ U ostalim selima kotara Perušić broj žrtava iznosio je: u Poljanu 48, Gornjem Kosinju 8, Donjem Kosinju 20, Pazarištu 31, Studencima 93, Kaluderovcu 5, u Malom Polju i Bukovcu bilo je po 4 žrtve, Perušiću 69, Markovom Selu 2, Prvan Selu i Karauli po 1 žrtva, u Klenovcu 8, Konjskom Brdu 3 i u Kvartama 15 žrtava.

15 godina starosti, 2.107 lica u dobi od 16 do 50 godina, te 1.305 ljudi starijih od 50 godina.

Za 53 osobe nisu utvrđene godine rođenja.

Analiza socijalne strukture pokazuje da je najviše ubijenih seljaka. Od ukupno 4.740 žrtava, seljaka je bilo 2.939 ili 62 %, djece i đaka 1.358 ili 28,63%, dok je broj stradalih u ostalim kategorijama znatno manji. Tako je radnika bilo 78, zanatlija 112, službenika raznih profila 101, trgovaca 40, gostioničara 6, učitelja 26, penzionera 30, te ostalih kategorija 50.¹⁰

Među stradalim radnicima najviše ih je bilo iz općine Medak (28), zatim iz Gospića (20). Nešto veću grupu žrtava čine zanatlije i službenici. Zanatlija je najviše ubijeno iz općine Gospić, njih 44, a iz općine Perušić 23. Najveći broj likvidiranih službenika je također iz općine Gospić i to 48. Veliku grupu stradalih unutar skupine službenika raznih profila čine žandari, njih 28.

U općini Gospić život je izgubilo 14 trgovaca, 4 gostioničara i 24 učitelja, dok su u drugim općinama te kategorije znatno manje ili uopće nisu stradale.

Broj usmrćene djece i đaka po općinama je slijedeći: Gospić 521, Karlobag 3, Lički Osik 159, Medak 176, Smiljan 180, Kosinj 225, Pazarište 9, Perušić 83.¹¹

Po nacionalnom sastavu najviše žrtava fašističkog terora i rata bilo je među pripadnicima srpske nacionalnosti. Naime, od ukupnog broja ubijenih na području oba kotara samo Srba bilo je 4337 ili 91,45 %, Hrvata 390 ili 8,26%, te 1 Crnogorac i 1 Slovenac. Za 11 žrtava nije utvrđena nacionalna pripadnost.

Stanovništvo ovih kotara najvećim dijelom je likvidirano 1941. godine. Tada je na razne načine usmrćeno 3.217 lica ili 68,02 % od ukupnog broja žrtava tokom NOR-a. Naredne, 1942. godine broj žrtava je znatno manji i iznosi 200 lica, dok se 1943. broj povećao na 415, a u 1944. godini broj se popeo na 686 žrtava. Zadnje godine rata broj žrtava bio je manji i iznosio je 201. Za 21 lice nije utvrđena godina smrti.

Tokom svih ratnih godina žrtve su likvidirane najokrutnijim metodama. Tako je ubijeno 3.126 ljudi, zaklano 554, strijeljano 218, spaljeno 543, obješeno 98, a 173 lica su poginula od bombardiranja, od bombi, mina, granata i slično. U tabeli podataka o žrtvama fašističkog terora ostalih 28 slučajeva, koji se odnose na način smrti, označavaju slijedeće načine pogibije: 4 se utopilo, 5 je nastradalo prilikom bjekstva pred neprijateljem, 1 žrtva umrla je od straha, 1 je poginuo nehotično od partizana, 2 žrtve su sasječene, 1 je pogažen njemačkim autom, 2 se smrznalo, 3 je poginulo

10 Ostale kategorije čine: 5 svećenika, 2 ribara, 7 studenata, 6 sluga, 15 vojnih lica, 2 pravnik, 3 mornara, 1 avijatičar, 1 direktor, 1 inženjer šumarstva, 1 sudac, 2 pomoćnice, 1 muzičar, 1 podvornik, 1 sportaš, 1 medicinska sestra.

11 Broj nastradale djece i đaka po selima kotara Gospić je slijedeći: Bilaj 1, Bužim 1, Čitluk 42, Divoselo 384, Gospić 51, Kaniža 4, Lički Novi 3, Lipe 29, Ornice 2, Ribnik 3, Žabica 1, Lički Osik s Budakom 6, Mušaluk 2, Ostrvica 24, Široka Kula 127, Bogdanić 23, Brušani 1, Ljutača 15, Rastoka 1, Selište 11, Smiljan 43, Smiljansko Polje 59, Zablata 19, Barlete 7, Medak 31, Mogorić 42, Pavlovac — Vrebač — Zavode 23, Papuča 15, Počitelj 38, Raduč 20, Karlobag 3.
U kotaru Perušić nastradalo je djece i đaka: u Gornjem Kosinju 1, Kršu 67, Lipovom Polju 5, Mlakvi 138, Poljanu 14, Pazarištu 9, Bukovcu 1, Janjačkoj Kosi 45, Karauli 1, Klenovcu 3, Kvartama 5, Konjskom Brdu 1, Perušiću 5, Prvan Selu 1 i u Studencima 21.

za vrijeme borbi, dok je za 9 žrtava u anketi naznačeno da su umrle od neprijateljskog ranjavanja i drugih posljedica rata.

Mnogi slični slučajevi uništavanja civilnog stanovništva, kao glad, hladnoća, zarazne bolesti, duševni poremećaji, fizička iscrpljenost, te ostali oblici umiranja uslijed ratnog stanja, nisu unašani u ove popise i statističke preglede jer su tretirani kao prirodna smrt. Uzmemo li i ovo u obzir, broj stradalih bio je daleko veći.

Najviše zaklanih žrtava bilo je iz općine Gospić — 136, zatim iz Metka — 112, Smiljana — 106, Kosiња — 69, Perušića — 62, Ličkog Osika _____ 62, te 7 iz Karlobaga. Najveći broj strijeljanih bio je iz općine Medak — 63, a spaljenih iz općine Kosiњ — 265 ili 48,80 % (u odnosu na ukupan broj spaljenih na području oba kotara). U općini Gospić je, u odnosu na druge općine, najviše žrtava (76 lica ili 79,54 %) usmrćeno vješanjem. Izvršiozi zločina bile su uglavnom ustaše, zatim Talijani i Nijemci. Samo ustaše usmrtili su 4.363 lica ili 92,02 %, Talijani 147, Nijemci 76, Mađari 10, Bugari 1, nedićevci 1, četnici 27, a ostali su poginuli prilikom bombardiranja od jmina, granata i si. Samo na području općine Medak četnici su ubili 21 lice. Stanovništvo oba kotara ubijeno je uglavnom na teritoriju Like. Tu je likvidirano 4.469 lica ili 94,26 %. U drugim dijelovima Jugoslavije usmrćena su 234 lica, a u drugim zemljama 15 lica, i to: u Italiji 9, Norveškoj 2, Njemačkoj 4. Za 22 žrtve nije utvrđeno mjesto zločina.

Iz navedenih podataka proizlazi da je najveći broj zločina izvršen nad civilnim stanovništvom upravo u prvoj godini rata pa je potrebno istaći nekoliko činjenica koje su dovele do takvog stanja.

Neposredno nakon uspostavljanja tzv. NDH (10. 4. 1941) već tokom svibnja i lipnja 1941. započeo je val ustaške propagande protiv Srba. Širom tzv. NDH ustaški funkcioneri organiziraju političke skupove gdje propagiraju likvidaciju Srba i Židova koji su predstavljali »konstantnu opasnost za egzistenciju hrvatskog naroda«.¹²

Teror protiv Srba započeo je najprije hapšenjem uglednijih ljudi, zatim stvaranjem koncentracionih logora, tzv. »sabirališta« u koja su odvođeni Srbi, Židovi, Cigani (Romi) i svi antifašistički nastrojeni. U tim logorima vrše se masovna ubistva poslije čega su uslijedili i masovni pokolji po raznim mjestima.¹³

Prve žrtve ustaških divljanja bili su komunisti, kao i ostali napredni ljudi, bez obzira na nacionalnost, a Srbi u cjelini. Teror se razbuktao do neslučenih razmjera, a pokolji, koje su ustaše vršile masovno nad Srbima, rijetko su gdje u Hrvatskoj bili smišljeniji i organizovaniji nego u Lici.¹⁴

Uspostavivši svoju vlast u Gospiću ustaše su već u travnju započele hapšenjem Srba i rodoljuba iz mjesta i okoline. U prvo vrijeme hapse uglednije službenike, trgovce, gostioničare, zatim učitelje i ostale napredne ljude, te bogate seljake. Prva hapšenja vršena su opreznije, na primjer, pozivom na predaju oružja, na pokrštavanje, iseljavanje, na obavezni kuluk i si. da bi u svibnju ta hapšenja postala češća, masovnija i bezobzirnija. Meta ustaša postaju i Hrvati koji se nisu slagali sa njihovim represalijama.

¹² Fikreta Jelić-Bulić, Ustaše i Nezavisna država Hrvatska 1941—1945, Zagreb 1978, str. 163.

¹³ IBID, str. 164.

¹⁴ HAK, Zb. III, Jakov Blažević: »Sjećanje na ljude i minule događaje u Lici godine 1941. i 1942«, str. 633.

Uhapšenici su najvećim dijelom zatvarani u prostorije kaznionice u Gospiću. U toj kaznionici vršili su nad zatvorenicima teška zlostavljanja, tuču ih i mučeći na razne načine. Nedaleko Gospića osnovale su ustaše i zloglasni logor »Jadovno« u koji su odvodili žrtve što su bile određene za likvidaciju.¹⁵

Teror koji su ustaše vršile nad stanovništvom kotara Gospić dostiže svoju kulminaciju u kolovozu 1941. godine. Jedan od najvećih i najsvirepijih pokolja na ovom području desio se 5. kolovoza 1941. Neposredno prije pokolja, noću 3/4. kolovoza, ustanici su napali ustašku posadu u Divoselu. Drugi dan poslije ove akcije ustaše su započele represalijama. Napale su zbjeg u podnožju Velebita, u Kruškovačama, gdje se sklonio narod iz Divosela, Čitluka, Ornica i okolnih zaselaka. Započelo je ustaško divljanje pa je toga dana poubijano i poklano 521 lice. Bile su to žene, djeca, starci, i muško, i žensko. Ustaše su stalno vikale: »Ne pucajte! Sami sebe ubijamo! Koljite!« Pojedince su natjeravali da legnu potrbuške, a potom ih s leđa probadali.¹⁶ Po pričanju preživjelih čak su i ranjena djeca hvatana po šumi i ubijana na najsvirepiji način.¹⁷ Samo u Divoselu 1941. godine ubijena su 883 lica (ili 58,36 % od ukupnog broja žrtava fašističkog terora na području općine Gospić) zatim slijede: Čitluk sa 115, Gospić sa 98, Lipe sa 81, te Ribnik sa 9 žrtava.

U općini Smiljan porodice su uglavnom zatvarane u kuće i žive spaljivane. Na taj način život je izgubilo 135 lica ili 23,27 % od ukupno stradalih u toj općini. Tokom prve ratne godine ubijeno je 497 ljudi ili 85,68 % od ukupnog broja likvidiranih u toj općini. U Smiljanskom Polju broj žrtava iznosi 166, u Bogdaniću 118, Zablati 72, Smiljanu 68, Selištu 43, Ljutici 30.

Na području općine Lički Osik veliki pokolj stanovništva učinile su ustaše u selu Široka Kula. Samo 1941. godine ubijeno je 371 lice ili 66,96 % od ukupno usmrćenih na području ove općine. Tokom svih godina NOR-a u ovom selu ubijeno je 286 ljudi, 85 ih je spaljeno, 7 obješeno, 32 zaklana, a od posljedica ranjavanja, mina, bombi i si. poginulo je 25 ljudi. U ostalim selima ove općine broj žrtava 1941. godine iznosi: u Ostrvici 54, u Ličkom Osiku s Budakom 1. U općini Medak najveći broj žrtava imali su stanovnici sela Pavlovac — Vrebac — Zavode, zatim Počitelj i Metka.

Osim 1941. godine, stanovnici ove općine masovno su ubijani i u 1944. godini kad je usmrćeno 236 ljudi ili 27,37 %. Najviše žrtava 1941. u ovoj općini imalo je selo Počitelj sa 102 usmrćena, zatim Pavlovac — Vrebac — Zavode 63, Medak 54, Barlete 51, Papuča 27, Raduč 21 i Mogorić 14.

Na području općine Karlobag 1941. godine nije bilo žrtava. Žrtve sa područja kotara Gospić bile su raznih polova i uzrasta, a odvođene i ubijane su u zloglasnom logoru smrti »Jadovno«, na plantaži u Metku, u Gospiću,

15 Logor na Jadovnom osnovale su ustaše u junu 1941. godine. Tu su svakodnevno dovodili Srbe i Jevreje iz Hrvatske i Bosne. Nad tim ljudima ustaše su sprovodile strahovit teror. Pored logora nalazila se jama — »bezdan« u koju su ustaše bacale žive ljude, ili ubijane maljem i noževima. U tu jamu bačeno je oko 5.000 žrtava, dok je ukupno u logoru ubijeno oko 30.000 ljudi (još nije utvrđeno tačna cifra nastradalih). Logor je likvidiran u augustu 1941.

16 Vidi o tome članak Dane Rajčevića u ovoj knjizi.

17 Lika u NOB 1941, Beograd 1963; Milan Kuprešanin, »Ustanak na području Gospića«, str. 156.

živi su bacani u jame, masakrirani i ubijani po zatvorima, svojim domovima i van domova.

Od srpnja do kolovoza 1941. ustaše su učinile niz zločina po selima kotara Perušić. Vršile se masovna hapšenja, klanja, ubijanja, žrtvama su kopane oči, rezani udovi, prebijane ruke i noge, bacane su polužive u jame, spaljivane i slično. Te godine u kolovozu najviše žrtava imalo je stanovništvo općine Kosinj.

Dana 6. 8. 1941. godine ustaše su prodrle u Mlakvu, izvršile masovno hapšenje i započele pokolj žitelja u mlakvanskom zaselku Kosi. Tom prilikom likvidirane su 242 žrtve. Žrtve su većinom ubijene u kući Jove Glumičića. Evo što o tome nalazimo u zapisnicima Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina: »Ustaše su sav narod zatvorili u kuću Glumičić Stevana odakle su birali 10 po 10 muškaraca, čvršće ih vezivali, potom ih odgonili u susjednu kuću Glumičić Jove i postrojili ih u sobi uz zid i onda ih streljali. Zatim su počeli sa streljanjem žena i ostalog naroda. Malu djecu su potrpali u ormare, kace i tome si. i tamo ih zatvorili. Po završetku ovog stavili su noževe na puške i boli već oborene leševe. Iza toga su donijeli slame u kuću i istu zapalili i kada je kuća planula čuo se plač i vrisak djece i onih koji su bili ranjeni.«¹⁸

Tokom 1941. godine ubijeno je, poklano i na drugi način nestalo sa područja općine Kosinj: u Mlakvi 304 žrtve, Kršu 165, Lipovom Polju 91, Poljanu 37, u Donjem i Gornjem Kosinju 11 žrtava. U općini Pazarište iste godine nastradale su 4 žrtve, dok je u općini Perušić najviše žrtava bilo u selu Janjačka Kosa — 133, a u ostalim selima ove općine broj je iznosio 27. Stanovništvo ovog kotara našlo je smrt i u logoru »Jadovno«, te u jamama: Nezdravka, Duman, Pavkuša, Ševići, kod sv. Ane, na Janči, u Macolinoj jami.

Od 10. travnja do 9. rujna 1943. u sela kotareva Gospić i Perušić upadali su i talijanski vojnici te ubijali i mučili žitelje, odvodili građane u logor i internirali ih pod nehumanim uslovima, pljačkali gospodarska dobra, puštošili i uništavali imovinu.

Tokom 1942. godine ubijeno je ili umrlo od posljedica terora u oba kotara 200 lica, od toga njih 68 ili 33,83 % u općini Medak.¹⁹ Naredne godine broj žrtava se povećao pa je sveukupno nastradalo 415 osoba. Samo u općini Medak nestala su 173 žitelja ili 41,78 %.²⁰

Četvrta neprijateljska ofanziva i epidemija tifusa doprinijeli su povećanju broja stradanja civilnog stanovništva u oba kotara. Poslije kapitulacije Italije, do konca ožujka 1945. godine, njemački vojnici 373. divizije, u suradnji sa četnicima, upadaju u sela kotara Gospić i Perušić te ubijaju i zlostavljaju narod, pljačkaju i pale kuće i bajte.

U toku 1944. godine broj žrtava iznosi 686 ili za 272 žrtve više nego u prethodnoj godini. Po općinama broj ubijenih ili umrlih je slijedeći: Gospić 77, Karlobag 8, Lički Osik 63, Medak 236, Smiljan 9, Kosinj 121, Pazarište 5, Perušić 167.

18 Arhiv Hrvatske, fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina (ZKRZ), Zh 47944, kut. br. 652.

19 U ostalim općinama 1942. godine ubijeno je ili na drugi način nestalo: u Gospiću 39 žrtava, Karlobagu 1, Ličkom Osiku 24, Smiljanu 6, Kosinju 47, Pazarištu 6 i u Perušiću 10 lica.

20 U ostalim općinama 1943. godine ubijeno je ili na drugi način nestalo: u Gospiću 97, Karlobagu 12, Ličkom Osiku 35, Smiljanu 37, Kosinju 13, Pazarištu 14 i u Perušiću 33 žrtve.

Tabela 3.

Žrtve fašističkog terora 1 rata s područja kotara Gospić 1 kotara Perušić 1941—1945.

		Ukupno ŽFT i rata			Starosna dob			Socijalni sastav										Način smrti				Nacionalni sastav				Izvršiozi zločina				Mjesto zločina				Godina smrti																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
		m.	ž.	sv.	do 15 god.	16—50 god.	51 i dalje	neutvrđeno	seljaci	djeca i daci	radnici	zanatlije	službenici	trgovci	gostioničari	učitelji	penzioneri i ostali	ubijen	zaklan	strijeljan	spaljen	obješen	poginuo (bombi, bombard., mina, granata i sl.)	ostali slučajevi	Srbi	Hrvati	ostali	neutvrđeno	ustaše	Talijani	Nijemci	bombe, mine, artilj. i sl.	okupatori i kvislinzi	ostali slučajevi	Lika	drugi dijelovi Jugoslavije	druge zemlje	neutvrđeno	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	neutvrđeno																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Kotar Gospić	Općina																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																</

Posljednje godine NOR-a najviše žrtava imala je općina Gospić — 111,²¹ U općini Kosinj 1945. godine nije bilo žrtava fašističkog terora.

Umrli od tifusa

Epidemija tifusa, koja se javlja u proljeće 1943. godine, napala je i stanovništvo ovog područja. Tako je u kotaru Gospić tokom NOR-a umrlo 164, a u kotaru Perušić 20 žitelja. Najveći broj umrlih od tifusa bio je na početku općine Lički Osik — 76, zatim u općini Medak — 75, što ukupno čini 82,06 % od ukupno umrlih u oba kotara.

U ostalim općinama broj umrlih iznosio je: u Gospiću 13, Kosinju 18, te u Perušiću i Pazarištu po 1. U općini Karlobag nije bilo umrlih od tifusa. Statistički podaci pokazuju nam da je najviše stradalo stanovništvo sela Široke Kule, a broj umrlih iznosi 55 ljudi što čini 29,89 % od ukupno umrlih.²²

Tifus kao epidemija javlja se za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Donijele su ga izbjeglice Banije, Korduna i Like na svom povratku iz Bo-

sne. Ta je sablast napala starce, žene, mahom sve. Otpočela je organizaciona akcija na suzbijanju epimedije. Osnivaju se karantene za izolaciju bolesnika, prihvatne stanice, izgrađuju se bolnice i formiraju zdravstvene sekcije za njegu bolesnika. Svu pomoć oboljelim od tifusa pružale su i organizacije AFŽ-a i omladine.

Od ukupnog broja umrlih od tifusa žena je bilo 104 ili 56,52 %, a muškaraca 80 ili 43,48 %. Tifus je zahvatio i djecu, a umrlo ih je ukupno 19. Sedmero djece umrlo je u selu Široka Kula, a u ostalim selima kotara Gospić i Perušić umrlo je po jedno ili dvoje djece.

Po godinama starosti najviše je stradala kategorija iznad 51 godine života, a broj umrlih iznosi 93 ili 50,54 %, zatim srednja starosna struktura od 16—50 godina sa 69 umrlih ili 37,5 % od ukupnog broja umrlih od tifusa, te 19-ero djece.

Socijalni sastav pokazuje nam da je od tifusa umro 161 seljak ili 87,5 %, 1 zanatlija, 1 đak, 1 učitelj i 1 penzioner.²³

Po nacionalnom sastavu 179 ili 97,28 % su Srbi, a Hrvata je samo 5. U selu, tj. kod svojih kuća, umrlo je 140 lica ili 76,08 %, a van sela 42. Za dvije osobe nije utvrđeno mjesto smrti.

U općini Medak od ukupno 75 u selu ih je umrlo 66 ili 88 %, a van sela samo 9.

Godine 1943. umrla je 131 osoba ili 69,56 %, 1944. godine — 39, a 1945. godine — 12. Za 1 osobu navedno je da je umrla 1942. godine.

²³ Dak i učitelj su iz sela Medak, penzioner je iz Barleta, a zanatlija iz Ličkog Osika.

Tabela 4.

Umrli od tifusa s područja kotara Gospić i kotara Perušić 1942—1945.

		Broj umrlih			Starosna dob				Socijalni sastav				Nacionalni sastav		Godina smrti				Mjesto smrti			
		M	2	sv.	do 15 god.	16—50 god.	51 i dalje	neutvrđeno	seljaci	djeca	zanatlije	ostali	Srbi	Hrvati	1942	1943	1*44	1945	neutvrđeno	u selu	van sela	neutvrđeno
KOTAR GOSPIĆ	GOSPIĆ	7	6	13	3	4	6	—	10	3	—	—	13	—	1	10	2	—	—	8	4	i
	LIČKI OSIK	29	47	76	8	25	43	—	67	8	1	—	73	3	—	71	4	1	—	60	15	i
	MEDAK	35	40	75	7	36	31	1	66	6	—	3	75	—	—	46	22	6	1	66	9	—
KOTAR PERUŠIĆ	KOSINJ	8	10	18	2	4	12	—	16	2	—	—	18	—	—	4	10	4	—	6	12	—
	PAZARISTE	—	1	1	1				1	1				1				1			.	
	PERUŠIĆ	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—
UKUPNO		80	104	184	20	69	93	2	161	19	1	3	179	5	1	131	39	12	1	140	42	2

Prema dosadašnjim istraživanjima na području oba kotara život je izgubilo 6.217 ljudi. Taj broj ne uključuje ljudske gubitke na neprijateljskoj strani. Isto tako moramo napomenuti da unatoč višegodišnjem radu na spiskovima palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa, vjerojatno postoji mogućnost da nisu upisana sva lica, pogotovo žrtve obješene u Gospiću i Smiljanu u februaru i martu 1945. godine.

Stoga molimo čitaoce, ukoliko za takve slučajeve znaju da podatke dostave Historijskom arhivu u Karlovcu, kako bi mogli upotpuniti ove spiskove.